

**PREGLED OVIR, S KATERIMI
SE SOOČAJO OBDOLŽENCI Z
INTELEKTUALNIMI IN/ALI
PSIHOSOCIALNIMI OVIRANOSTMI
V KAZENSKOPRAVNEM
SISTEMU V SLOVENIJI**

ENABLE - Vključevanje in dostopa do pravnega varstva za obdolžence z intelektualnimi in psihosocialnimi oviranostmi

Namen projekta je spodbujati dostop do pravnega varstva in pravičnejše kazenske postopke za obdolžence z intelektualnimi in psihosocialnimi oviranostmi v osmih državah EU:

- Romunija (Centrul de Resurse Juridice)
- Portugalska (Fenacerci - Federação Nacional de Cooperativas de Solidariedade Social)
- Češka (Fórum pro lidská práva)
- Slovaška (Fórum pro lidská práva)
- Slovenija (PIC - Pravni center za varstvo človekovih pravic in okolja)
- Bolgarija (fundacija KERA)
- Španija (Confederación Plena Inclusión España)
- Litva (Perspektive duševnega zdravja)

Projekt koordinira fundacija Validity (Madžarska), medtem ko vzorčni priročnik o invalidnosti razvija Mednarodna komisija pravnikov - evropske institucije (Belgija).

Co-funded by the
European Union

Sofinancira Evropska unija. Vendar pa so izražena stališča in mnenja izključno avtorjev in ne odražajo nujno stališč in mnenj Evropske unije ali Evropske komisije. Niti Evropska unija niti organ, ki dodeljuje sredstva, za njih ne moreta biti odgovorna.

Zahvala

Zahvaljujemo se vsem intervjuvancem, ki so bili pripravljeni sodelovati v projektu - osebam z invalidnostmi, strokovnjakom s področja kazenskega pravosodja in tistim, ki delujejo na področju varstva človekovih pravic in podpornih storitev. Poleg tega bi se radi zahvalili Anji Žužek za pregled besedila in povratne informacije o možnih točkah izboljšav. Iz podobnih razlogov bi se radi zahvalili tudi Stevenu Allenu, Brunu Monteiru in Ionu Schidu iz fundacije Validity ter za vse usklajevalno delo skupaj z njihovimi sodelavci. Prav tako se zahvaljujemo Evan Grm iz organizacije OPEN za vso podporo v zvezi s komunikacijo.

Izjava o omejitvi odgovornosti

Nekateri izrazi, uporabljeni v tem dokumentu, so neprimerni zaradi svojih konotacij. Čeprav veljajo za žaljive, jih slovenski kazenskopравни sistem pri uporabi prava še vedno uporablja. Ker se avtorjem zdi pomembno, da se pri opisovanju načina obravnave oseb z oviranostmi in drugih obdolžencev po slovenskem kazenskem pravu ohrani jezik zakona, so ti izrazi uporabljeni, vendar označeni z navedki ("").

Avtorji

Ana Bajt

Katarina Bervar Sternad

Kontakti v Sloveniji

PIC - Pravni center za varstvo človekovih pravic in okolja

Metelkova 6

1000 Ljubljana, SVN

pic@pic.si

Kontaktne osebe projekta

Fundacija Validity - Center za zagovorništvo invalidov z motnjami v duševnem zdravju
Impact Hub, Inštitut Milestone
Budimpešta, Wesselényi utca 17.
1077 Madžarska
E-naslov: validity@validity.ngo

Datum objave

junij 2023

Informacije o nepovratnih sredstvih

101056701 - JUST-2021-JACC

TABLE OF CONTENTS

	Povzetek	06
01	Uvod	12
02	Cilji in metodologija	15
03	Dostop obdolžencev s posebnimi potrebami do pravnega varstva	18
	Zakonodajni in politični okvir	19
	01 Prenos mednarodnega pravnega okvira	22
	02 Pregled nacionalnega pravnega okvira glede dostopa do pravnega varstva	31
	03 Usposabljanje in ozaveščanje strokovnjakov s področja kazenskega pravosodja	47
	04 Statistika in podatki o dostopu do pravnega varstva	48
	Izkušnje obdolžencev s posebnimi potrebami glede dostopa do sodnega varstva	49
	01 Izkušnje tožnikov z invalidnostjo	52
	02 Izkušnje strokovnjakov s področja kazenskega pravosodja	57
	03 Izkušnje nevladnih organizacij, institucij za človekove pravice in strokovnjakov podpornih služb	68
04	Zaključki in priporočila	75
	Zaključki	76
	Priporočila	79
05	Reference	81
	Priloge	83
	Priloga 1 - Profil anketirancev	84

POVZETEK

Namen tega dokumenta je omogočiti, da se v Sloveniji oceni:

Kako in s kakšnimi ovirami se obdolženci z intelektualnimi in psihosocialnimi oviranostmi srečujejo v kazenskem pravosodju pri dostopu do informacij, podpore in postopkovnih prilagoditev, ki jim preprečujejo sodelovanje, in

V kolikšni meri in na kakšen način obstajajo zakonodaja, politika in/ali praksa (vključno z obetavnimi praksami), ki obtožencem z intelektualnimi in/ali psihosocialnimi oviranostmi omogočajo premagovanje teh ovir, zlasti z zagotavljanjem postopkovnih prilagoditev?

To poročilo bo podlaga za pripravo priročnika in protokola za izboljšanje dostopnosti kazenskih postopkov za osebe z oviranostmi.

Glavne ugotovitve glede ovir, izzivov in najboljših praks

- **obdolženec ne razume popolnoma položaja**, zlasti zakaj je v njegovem primeru potrebno psihiatrično zdravljenje.
- **pomanjkanje uradne službe za podporo obdolžencem** (in pričam), ki bi imela posebno strokovno znanje in izkušnje na področju dela in komunikacije z invalidnimi osebami.
- **Zakon ne predvideva** drugih **posrednikov ali pomočnikov** razen skrbnikov (katerih vloga v teh postopkih je nejasna) ali zagovornikov.
- **Sodnikova diskrecijska pravica pri odobritvi postopkovnih prilagoditev**. Ko gre za postopkovne prilagoditve in spremembe, jih lahko odobri posamezni sodnik, kar se lahko obravnava tudi kot diskrecijska ovira.
- **Pomanjkljivo prepoznavanje invalidnosti že ob prvem stiku z uradnimi organi**. Včasih zaradi stigmatizacije in osebnih okoliščin obdolženca invalidnost ni ugotovljena že na začetku, torej že v predkazenskem postopku.
- **Obravnavo oseb z omejeno mobilnostjo, za katere nista primerna niti zapor niti psihiatrična enota**. Ovira je siva cona, v kateri se znajdejo osebe z lažjo intelektualno in psihosocialno oviranostjo, pri katerih niti zapor niti forenzična enota za psihiatrično zdravljenje nista primerna za njihovo namestitvev in zdravljenje.
- **Pomanjkanje zagotavljanja informacij v lahko berljivem jeziku za invalide in druge**, od prvega stika z uradnimi organi (policijo) naprej.
- **Pomanjkanje strokovnega znanja odvetnikov**, v tem primeru zagovornikov, o potrebah, ovirah in okoliščinah, s katerimi se srečujejo invalidi.

POVZETEK

- **Omejena poslovna sposobnost v praksi.** Pomanjkanje polnega sodelovanja invalidov v kazenskih postopkih, v nekaterih primerih zaradi postavitve pod skrbništvo (zlasti tistih z intelektualnimi in psihosocialnimi oviranostmi).
- **Brezplačna pravna pomoč je odvisna od finančnih razmer obdolženca ali njegove družine.** Čeprav se lahko v nekaterih okoliščinah invalidom odobri izjemna pravna pomoč, so merila in finančni prag še vedno precej visoki oz. brezplačna pravna pomoč težko dostopna tudi z vidika administrativnih ovir.
- **Nepoznavanje razpoložljivih postopkovnih prilagoditev.** Nekateri procesne prilagoditve so obdolžencu lahko neznane, zlasti če ga ne zastopa zagovornik, zaradi česar se ne zaveda možnosti, ki bi lahko bile pomembne zanj in njegove individualne potrebe.

Glavna priporočila

Pravni okvir

- **Preveri se, ali lahko o procesnih prilagoditvah in napotitvah na urad za podporo** (v primeru žrtve) **najbolje odloča sodnik sam** ali pa to stori komisija, ki vključuje strokovnjake s področja psihiatrije.
- **Dodatne vrste postopkovnih prilagoditev v zakonu.** Čeprav so prilagoditve v določeni meri že predvidene v zakonu in praksi, pa je še vedno veliko možnosti za izboljšave. Dodatne vrste postopkovnih prilagoditev, navedene v oddelku 3.1.2.2 - Prilagajanje postopkov za zaslišanja, bi bilo mogoče umestiti v zakon in jih uvesti v prakso.

POVZETEK

- **Vzpostavitev programa v vzgojno-izobraževalnih ustanovah, namenjenega osebam z motnjami v duševnem razvoju in psihosocialnimi motnjami, ki so obsojene na zaporno kazen.** Za osebe z "zmanjšanimi duševnimi sposobnostmi" bi bilo smiselno, da bi jih namestili v vzgojno-varstveni zavod in ne v zapor, če varnostni ukrep psihiatričnega zdravljenja ne bi bil več potreben.

Potopek

- **Pozorno individualno delo in prilagajanje tempa obravnave.** Ti dve procesni jamstvi sta bili izpostavljeni kot najpomembnejši za zagotovitev, da je obdolženec invalid dobro seznanjen s postopkom in mu lahko sledi.
- **Zagotavljanje seznama možnih postopkovnih prilagoditev.** Vprašanje nezavednih postopkovnih prilagoditev bi lahko rešili tako, da bi invalidom ali njihovim zagovornikom (ali odvetniku) zagotovili seznam vseh možnih prilagoditev, ki bi jih lahko zahtevali med kazenskim postopkom, da bi jih vnaprej opremili z informacijami o vseh pravnih možnostih.

Rezultati

- **Usposabljanje strokovnjakov s področja kazenskega pravosodja in drugega osebja o posebnih pravicah in potrebah invalidov.** Za zagotovitev boljšega okolja in vključenosti invalidov v kazenskih postopkih, bi bilo koristno izobraževanje pravnih strokovnjakov in priprava **seznama pravnih zastopnikov s strokovnim znanjem o invalidnosti**, ki poznajo pravice, težave in ovire, s katerimi se invalidi soočajo.
- **Vključevanje invalidov v razprave o tem, kako izboljšati kazenskopravni sistem, in priprava naslednjega akcijskega programa za invalide upoštevajoč tudi to področje.** To bi jim v največji možni meri omogočilo uresničevanje pravice do sodelovanja ne le v kazenskih postopkih, temveč tudi pri sistemskem oblikovanju zakonodaje.

DRUŽBA JE TISTA, KI
INVALIDOM
"ONEMOGOČA"
UREŠNIČEVANJE
NJIHOVIH
DRŽAVLJANSKIH
ČLOVEKOVIH PRAVIC

ZDRUŽENI NARODI, 2008

01

UVOD

Dostop do pravnega varstva za invalide je priznan v 13. členu Konvencije o pravicah invalidov (CRPD), ki določa, da: "Države pogodbenice **invalidom zagotovijo učinkovit dostop do pravnega varstva enako kot drugim**, tudi z zagotavljanjem postopkovnih in starosti prilagojenih prilagoditev, da bi jim olajšale učinkovito vlogo neposrednih in posrednih udeležencev, vključno s pričami, v vseh sodnih postopkih, tudi v preiskovalnih in drugih predhodnih fazah" in "da bi invalidom pomagale zagotoviti učinkovit dostop do pravnega varstva, države pogodbenice **spodbujajo ustrezno usposabljanje oseb, ki delajo na področju pravosodja**, vključno z osebjem policije in zaporov".

V skladu z Mednarodnimi načeli in smernicami Združenih narodov o dostopu do pravnega varstva za invalide (2020) **postopkovne prilagoditve** vključujejo:

"vse potrebne in ustrezne spremembe in prilagoditve v okviru dostopa do pravnega varstva, kadar je to v posameznem primeru potrebno, da se invalidom zagotovi udeležba enako kot drugim. Za razliko od razumnih prilagoditev[1], postopkovne prilagoditve niso omejene s konceptom "nesorazmernega ali neupravičenega bremena". (p. 9)

Praktično izvajanje 13. člena in zlasti dostop obdolžencev z intelektualno ali psihosocialno oviranostjo do sodišča je vprašanje, ki vsaj v nekaterih evropskih državah še ni bilo veliko raziskano. Namen tega projekta je zapolniti to vrzel z analizo ovir (in najboljših praks) za udeležbo v kazenskem postopku, pri čemer se osredotoča zlasti na osebe z intelektualno in/ali psihosocialno oviranostjo.

V skladu s Konvencijo o pravicah invalidov je invalidnost razvijajoč se pojem in *"je posledica medsebojnega delovanja med osebami z oviranostjo ter ovirami v odnosu in okolju, ki jim preprečujejo polno in učinkovito sodelovanje v družbi na enaki podlagi kot drugim"*. Z drugimi besedami, CRPD sprejema model socialnih in človekovih pravic, ki predlaga novo konceptualizacijo invalidnosti: "Družba je tista, ki invalidom "onemogoča" uresničevanje njihovih državljanskih človekovih pravic" (Združeni narodi, 2008), če se ne zagotovijo potrebne prilagoditve za družbeno udeležbo teh oseb.

Splošni namen tega poročila je predstaviti rezultate raziskave o ovirah, s katerimi se obdolženci z intelektualnimi in psihosocialnimi oviranostmi soočajo v kazenskem pravosodju pri dostopu do informacij, podpore in postopkovnih prilagoditev, ki jim onemogočajo sodelovanje.

1 "Potrebne in ustrezne spremembe in prilagoditve, ki ne pomenijo nesorazmernega ali neupravičenega bremena, kadar je to potrebno v posameznem primeru, da se invalidom zagotovi uživanje ali uresničevanje vseh človekovih pravic in temeljnih svoboščin na enaki podlagi kot drugim" (člen 2, Združeni narodi, 2006).

INTRODUCTION

V poročilu bo tudi ocenjeno, v kolikšni meri obstajajo zakonodaja, politika in/ali praksa (vključno z obetavnimi praksami), ki obdolžencem z intelektualnimi in/ali psihosocialnimi oviranostmi omogočajo premagovanje teh ovir, zlasti z zagotavljanjem postopkovnih prilagoditev.

Raziskovalne smernice temeljijo na mednarodnem normativnem okviru, kot je določen v ustreznih in medsebojno povezanih členih **CRPD: 12. člen** (Enako priznanje pred zakonom) in **13. člen** (Dostop do pravnega varstva); **Mednarodna načela o dostopu invalidov do pravnega varstva** (ZN, 2020): **Načelo 1** (Vsi invalidi imajo pravno sposobnost, zato se nikomur ne sme odreči dostop do pravnega varstva zaradi invalidnosti); **Načelo 3** (Invalidi, vključno z otroki invalidi, imajo pravico do ustreznih postopkovnih prilagoditev); **Načelo 4** (Invalidi imajo pravico do pravočasnega in dostopnega dostopa do pravnih obvestil in informacij na enak način kot drugi); **Načelo 5** (Invalidi imajo pravico do vseh materialnih in procesnih jamstev, priznanih v mednarodnem pravu, enako kot drugi, države pa morajo zagotoviti potrebne prilagoditve za zagotovitev ustreznega postopka); **Načelo 6** (Invalidi imajo pravico do brezplačne ali cenovno dostopne pravne pomoči); **Načelo 10** (Vsem zaposlenim v pravosodnem sistemu je treba zagotoviti programe ozaveščanja in usposabljanja o pravicah invalidov, zlasti v zvezi z dostopom do pravnega varstva); **Evropska konvencija o človekovih pravicah**: Člen 5 (Pravica do svobode in varnosti), člen 6 (Pravica do poštenega sojenja), člen 13 (Pravica do učinkovitega pravnega sredstva) in člen 14 (Prepoved diskriminacije); in pravni red EU o procesnih pravicah: **pravica do tolmačenja in prevajanja v kazenskih postopkih**[2] ; **pravica do obveščeniosti v kazenskih postopkih**[3] ; **pravica do dostopa do odvetnika v kazenskih postopkih**[4] ; krepitev nekaterih vidikov **domneve nedolžnosti** in **pravice do navzočnosti na sojenju v kazenskih postopkih**[5] ; **pravna pomoč** za osumljene in obdolžene osebe v kazenskih postopkih[6] ; in **procesna jamstva za ranljive osebe, osumljene ali obdolžene v kazenskem postopku**[7] .

V nadaljevanju predstavljamo cilje in metodologijo raziskave, nato povzemamo glavne ugotovitve terenskega dela, teoretične raziskave in polstrukturiranih intervjujev - ter zaključujemo z glavnimi ugotovitvami in priporočili glede dostopa do sodnega varstva za obdolžence z motnjami v duševnem razvoju in/ali psihosocialnimi motnjami v Sloveniji.

2 Direktiva 2010/64/EU Evropskega parlamenta in Sveta - členi 1, 2, 4 in 5;

3 Direktiva 2012/13/EU Evropskega parlamenta in Sveta o pravici do obveščeniosti v kazenskem postopku - členi 3, 4, 6 in 7;

4 Direktiva 2013/48/EU Evropskega parlamenta in Sveta - o pravici do dostopa do odvetnika v kazenskem postopku, vključno z evropskim nalogom za prijetje, in o pravici tretje osebe do obveščeniosti o odvzemu prostosti in komunikaciji s tretjimi osebami - členi 3, 4, 11 in 13

5 Direktiva (EU) 2016/343 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 9. marca 2016 o okrepitev nekaterih vidikov domneve nedolžnosti in pravice do navzočnosti na sojenju v kazenskem postopku - člena 6-8 in uvodna izjava 42;

6 Direktiva (EU) 2016/1919 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 26. oktobra 2016 o pravni pomoči za osumljence in obdolžence v kazenskem postopku ter za zahtevane osebe v postopkih na podlagi evropskega naloga za prijetje - člena 4 in 9;

7 Priporočilo Komisije z dne 27. novembra 2013 o procesnih jamstvih za ranljive osebe, ki so osumljene ali obdolžene v kazenskem postopku - oddelek 2 in 3.

02

CILJI IN
METODOLOGIJA

CILJI IN METODOLOGIJA

Izboljšati znanje o izkušnjah in ovirah za sodelovanje, s katerimi se soočajo obdolženci in obtoženci z intelektualnimi in/ali psihosocialnimi oviranostmi v sistemu kazenskega pravosodja (predkazenski in sodni postopek, tj. od preiskave/prijetja do izreka kazni).

Posebni cilji te faze projekta so bili:

Predstaviti nacionalni pravni in politični okvir (zakoni, politike, strategije, usmeritve ali drugo) o dostopu do pravnega varstva za obdolžence invalide, predvsem s poudarkom na zagotavljanju razumnih in procesnih prilagoditev.

Preučiti izkušnje različnih zainteresiranih strani - obdolžencev z intelektualno in psihosocialno oviranostjo, strokovnjakov kazenskega pravosodja, strokovnjakov podpornih služb, nevladnih organizacij in institucij za človekove pravice - o dostopu obdolžencev z oviranostmi do pravnega varstva ter **opredeliti ovire, izzive in področja za izboljšanje, ki jih vidijo v zvezi s tem.**

zbiranje priporočil različnih zainteresiranih strani o tem, kako spodbujati vključevanje obdolžencev z intelektualno in psihosocialno oviranostjo in njihov dostop do pravnega varstva, zlasti z **opredelitvijo glavne potrebne podpore in postopkovnih prilagoditev.**

CILJI IN METODOLOGIJA

Za doseganje teh ciljev je metodološki pristop združeval *teoretične raziskave in terensko delo*.

Teoretična raziskava je vključevala identifikacijo in analizo ustreznih dokumentov (npr. nacionalne zakonodaje, politike, strategij, poročil, statističnih podatkov) v zvezi z zagotavljanjem razumnih in postopkovnih prilagoditev v pravosodnem sistemu za invalide.

Poleg tega so bili pri **terenskem delu opravljeni polstrukturirani intervjuji** (N=11) s ključnimi zainteresiranimi stranmi: obdolženci z intelektualnimi in/ali psihosocialnimi oviranostmi (N=2); strokovnjaki s področja kazenskega pravosodja (N=3); strokovnjaki podpornih služb (N=2); nevladne organizacije (N=1) in institucije za človekove pravice (N=3). Ker dva od intervjuvancev (SI/O/F/11 in SI/P/M/04) nista imela izkušenj pri delu z obdolženci s posebnimi potrebami, avtorji menijo, da vsebina intervjuja, opravljenega z njima, ni pomembna za to raziskavo. Intervjuji so bili opravljeni od februarja 2023 do aprila 2023. Prednost so imeli intervjuvanci, ki so imeli v zadnjih treh letih izkušnje/kontakt s sistemom kazenskega pravosodja. Za identifikacijo in rekrutiranje udeležencev tega projekta je bila uporabljena tehnika neverjetnostnega namenskega vzorčenja. Identifikacija intervjuvancev je bila mogoča s pomočjo partnerjev projekta. Podatki so bili analizirani z uporabo vsebinske analize. V naslednjem razdelku povzemamo glavne ključne ugotovitve dokumentacijske raziskave in intervjujev.

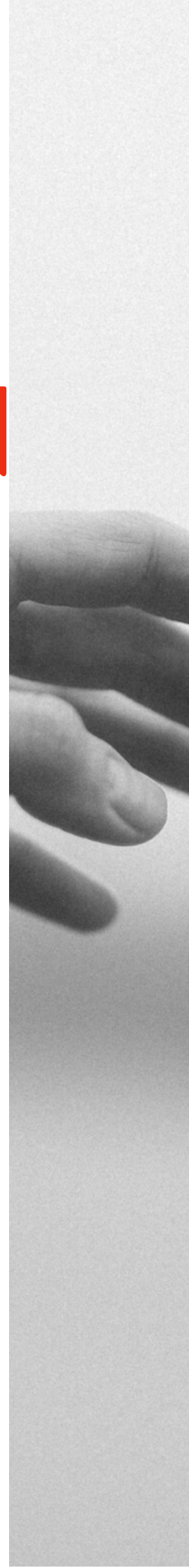
03

DOSTOP OBDOLŽENCEV
S POSEBNIMI
POTREBAMI DO
PRAVNEGA VARSTVA

DOSTOP OBDOLŽENCEV S POSEBNIMI
POTREBAMI DO PRAVNEGA VARSTVA

ZAKONODAJNI I IN POLITIČNI OKVIR

- 01** Prenos mednarodnega pravnega okvira
- 02** Pregled nacionalnega pravnega okvira glede dostopa do pravnega varstva
- 03** Usposabljanje in ozaveščanje strokovnjakov s področja kazenskega pravosodja
- 04** Statistika in podatki o dostopu do pravnega varstva

DOSTOP OBDOLŽENCEV S POSEBNIMI POTREBAMI DO PRAVNEGA VARSTVA

DOSTOP DO PRAVNEGA VARSTVA

Glavni cilj teoretične raziskave je bil razjasniti zakonodajni in politični okvir dostopa do pravnega varstva za obdolžence invalide.

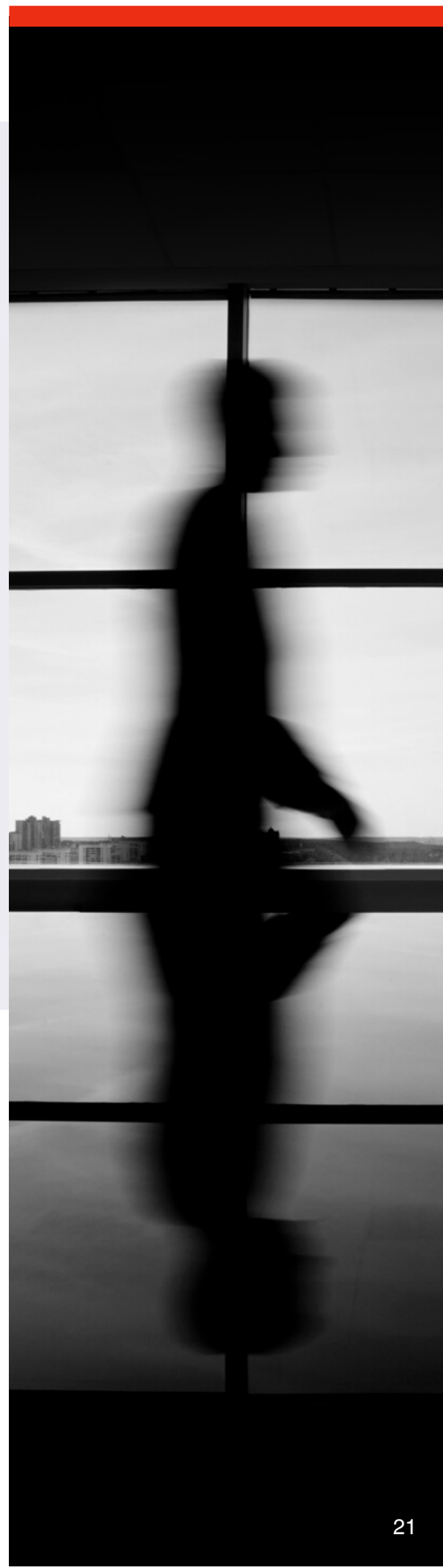
Rezultati te analize so predstavljeni v štirih podpoglavjih:

a) opredelitev glavnih mednarodnih politik in usmeritev glede dostopa do pravnega varstva, sprejetih v Sloveniji;

b) kratek pregled najpomembnejših domačih zakonov, politik ali strategij, ki urejajo dostop do pravnega varstva invalidov;

c) kako se spodbuja usposabljanje in ozaveščanje oseb, ki delajo na področju pravosodja, in na koncu

d) predstavili bomo razpoložljive uradne podatke, povezane z dostopom do pravnega varstva invalidov.

01 Prenos mednarodnega pravnega okvira

Veljavni predpisi Združenih Narodov

Slovenija je **Konvencijo Združenih narodov o pravicah invalidov** (v nadaljevanju KPI) ratificirala leta 2008 brez pridržkov. [8] Po ratifikaciji Konvencije o pravicah invalidov je bil leta 2010 sprejet Zakon o izenačevanju možnosti invalidov.[9] KPI je postala za Slovenijo zavezujoča tudi na podlagi potrditve konvencije s strani EU leta 2011. V zvezi z 12. členom (Enako priznavanje pred zakonom) je Odbor ZN za pravice invalidov v sklepnih ugotovitvah opozoril na "diskriminatorne zakonske določbe v Zakonu o nepravdnem postopku in Družinskem zakoniku [Slovenije], ki omogočajo odvzem pravne sposobnosti, vključno s poslovno in procesno sposobnostjo, osebam s psihosocialno in/ali intelektualno oviranostjo".[10] Odbor je bil zaskrbljen zaradi dejstva, da država na različnih področjih življenja imenuje skrbnike kot nadomestke in ne kot obliko podpore invalidom. Zaskrbljen je bil tudi zaradi pomanjkanja režima *podpornega* odločanja, ki bi nadomestil sedanji režim *nadomestnega* odločanja. V zvezi s členom 13 (Dostop do pravnega varstva) so bili v pripombah izraženi naslednji pomisleki:

- "Pomanjkanje informacij o posebnih procesnih, spolno in starostno prilagojenih prilagoditvah za invalide v sodnih postopkih, zlasti za gluhoslepe osebe;

8 https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-15&chapter=4&clang=en

9 Zakon o izenačevanju možnosti invalidov

10 UNCRPD, Končne ugotovitve o začetnem poročilu Slovenije, 2018. str. 5. Dostopno na:

<https://digitallibrary.un.org/record/1483329>

ZAKONODAJNI IN POLITIČNI OKVIR

01 Prenos mednarodnega pravnega okvira

- Nedostopnost stavb organov kazenskega pregona in sodstva;
- Ovire za dostop do pravnega varstva za osebe s psihosocialnimi in/ali intelektualnimi ovirami, zlasti za osebe, ki živijo v institucijah in/ali jim je bila odvzeta pravna sposobnost;
- Država ni oblikovala politik, ki bi invalidom omogočile, da bi bili del pravosodnega sistema kot neposredni ali posredni udeleženci, kot so odvetniki, sodni uradniki ali uslužbenci organov pregona."^[11]

Avtorji niso seznanjeni z nobeno študijo, ki bi obravnavala natančne učinke izvajanja Konvencije o pravicah invalidov na izkušnje obdolžencev invalidov v kazenskih postopkih v Sloveniji.

Konvencija Združenih narodov proti mučenju in drugim krutim, nečloveškim ali poniževalnim kaznim ali ravnanju (CAT) je za Slovenijo postala zavezujoča leta 1993 s pristopom h konvenciji. Slovenija je leta 2007 pristopila tudi k Izbirnemu protokolu h Konvenciji proti mučenju (CAT-OP). Kljub rednemu poročanju Varuha človekovih pravic Republike Slovenije o izvajanju CAT na podlagi CAT-OP se zdi, da dostop invalidov do pravnega varstva ni bil izrecno omenjen.^[13] Priporočilo Varuha, ki bi ga lahko povezali z dostopom do pravnega varstva za invalide v okviru CAT, se nanaša na zastopnike pravic invalidov. Varuh je namreč Ministrstvu za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti priporočil, naj "seznam zastopnikov pravic oseb s težavami v duševnem zdravju, skupaj z opredelitvijo njihovih pristojnosti, objavi na spletni strani tako, da ga bo lažje najti, in na splošnem mestu".^[13]

Evropski odbor za preprečevanje mučenja

Odbor za preprečevanje mučenja (CPT) zaradi članstva Slovenije v Svetu Evrope opravlja svoje nadzorne naloge tudi v Sloveniji. Zadnji obisk v Sloveniji je bil opravljen leta 2017, na podlagi katerega je bilo pripravljeno poročilo.^[14]

11 Prav tam.

12 Poročila za leti 2019 in 2021

<https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/HRBodies/OPCAT/NPM/NPM-Slovenia-2019.pdf> in

[\[rs.si/fileadmin/user_upload/pdf/DPM/Letna_porocila_DPM/Slovenian_Ombudsman_NPM_Report_2021.pdf\]\(https://www.varuh-rs.si/fileadmin/user_upload/pdf/DPM/Letna_porocila_DPM/Slovenian_Ombudsman_NPM_Report_2021.pdf\)](https://www.varuh-</p></div><div data-bbox=)

13 [\[rs.si/fileadmin/user_upload/pdf/DPM/Letna_porocila_DPM/Slovenian_Ombudsman_NPM_Report_2021.pdf\]\(https://www.varuh-rs.si/fileadmin/user_upload/pdf/DPM/Letna_porocila_DPM/Slovenian_Ombudsman_NPM_Report_2021.pdf\) str. 35](https://www.varuh-</p></div><div data-bbox=)

14 <https://rm.coe.int/pdf/168074adf9>

ZAKONODAJNI IN POLITIČNI OKVIR

01 Prenos mednarodnega pravnega okvira

Med obiskom je delegacija preverila obravnavo oseb, ki jim je bila odvzeta prostost, in zagotavljanje pravnega varstva zanje ter obravnavo forenzičnih psihiatričnih pacientov na Forenzičnem oddelku Psihiatričnega oddelka Univerzitetne bolnišnice Maribor. V zvezi s prvim v poročilu ni bilo ustrezne omembe položaja, v katerem so se znašle invalidne osebe. V zvezi s slednjimi pa je CPT zabeležil več pomislekov, kot so sredstva za omejevanje gibanja. Kot omejevalno sredstvo se je uporabljala fiksacija pacientov na posteljo, ki pa ni bila vedno uporabljena kot skrajno sredstvo in ni bila vedno prekinjena takoj, ko je bilo to mogoče. Iz poročila tudi izhaja, da "noben član zdravstvenega osebja ni bil stalno prisoten v sobi bolnikov, osebje pa bolnikov ni razbremenilo, ko je bil ukrep prekinjen". Nekateri pogoji so se šteli tudi za ponižujoče ravnanje (namestitev plenit odraščlim pacientom ali uporaba nočnih posod pred očmi drugih bolnikov). Ko gre za pravna jamstva, je CPT ugotovil, da pri šestmesečnem pregledu varnostnega ukrepa obveznega psihiatričnega zdravljenja sodnik, ki odloča o zadevi, osebno zasliši vse paciente, za katere velja ta ukrep. Odbor CPT je tudi priporočil, da je treba psihiatričnim pacientom načeloma omogočiti, da svobodno in informirano privolijo v zdravljenje, ki se izvaja po uvedbi varnostnega ukrepa.

V zvezi z **direktivami EU o pravicah obdolžencev/obtožencev** so bile v **povezavi s členi, navedenimi v uvodu**, analizirane naslednje direktive:

- Pravica do **tolmačenja in prevajanja** (Direktiva 2010/64/EU)

Direktiva 2010/64/EU določa pravila o pravici do tolmačenja in prevajanja v kazenskih postopkih in postopkih za izvršitev evropskega naloga za prijetje. V direktivi je zahteva po sprejetju invalidom prijaznih določb na področju tolmačenja in prevajanja poudarjena že v uvodni izjavi 27. V tej uvodni izjavi je določeno, da morajo organi zagotoviti, da lahko osebe v potencialno šibkem položaju, zlasti telesno ovirane osebe, učinkovito uveljavljajo svoje pravice do tolmačenja in prevajanja, kot so zapisane v direktivi. Poleg tega Direktiva v členu 2 določa, da je treba osumljencem ali obdolžencem, ki ne govorijo ali ne razumejo jezika, v katerem teče kazenski postopek, nemudoma zagotoviti tolmačenje. To tolmačenje mora biti zagotovljeno za čas trajanja vseh postopkov pred preiskovalnimi in sodnimi organi. V skladu s tem členom to vključuje policijsko zaslišanje, vse sodne obravnave in vse potrebne vmesne obravnave. Člen 2 nadalje pojasnjuje, da pravica do tolmačenja "vključuje ustrezno pomoč osebam z okvaro sluha ali govora". Poleg tega je v členu 5 Direktive določeno, da je treba vzpostaviti register ustrezno usposobljenih tolmačev. Poleg tega člen 6 določa, da mora sodno osebje zagotoviti učinkovito in uspešno komunikacijo tako, da se usposobi za posebnosti komuniciranja s pomočjo tolmača. Nazadnje, člen 2(6) določa, da se "po potrebi lahko uporablja

ZAKONODAJNI IN POLITIČNI OKVIR

01 Prenos mednarodnega pravnega okvira

komunikacijska tehnologija, kot so videokonferenca, telefon ali internet, razen če je fizična prisotnost tolmača potrebna za zagotovitev poštenega postopka".

Direktiva je bila leta 2014 prenesena v nacionalno zakonodajo s spremembo takratnega Zakona o kazenskem postopku (ZKP).[15] Ta 2. člen direktive prenaša s spremembo 8. člena ZKP, tako da udeležencem v postopku priznava pravico do uporabe svojega jezika v preiskovalnih in drugih morebitnih sodnih postopkih ali na glavni obravnavi. Če postopek ne poteka v njihovem jeziku, je treba zagotoviti ustno tolmačenje povedanega in njihovo lastno govorjenje ter pisno prevajanje listin in drugih pisnih dokazov (navaja seznam primerov).[16] Poleg tega spremenjeni člen določa, da se določbe prejšnjih odstavkov smiselno uporabljajo tudi za gluhe osebe. Ta določba je bila pozneje še dodatno spremenjena, tako da zdaj vključuje tudi osebe z okvarami govora (v ZKP "nemi").[17] Vendar se zdi, da pri prenosu 5. člena direktive o vzpostavitvi registra ustrezno usposobljenih tolmačev, ta ni bil prenesen v nacionalno zakonodajo. Enako velja za šesti člen direktive, saj niti v sedanjem ZKP ni določbe, ki bi zagotavljala usposabljanje sodnega osebja o posebnostih sporazumevanja s pomočjo tolmača, da bi bila zagotovljena učinkovitost in uspešnost postopka.[18] S prenosom direktive je bil prilagojen le 8. člen ZKP, tako da je bilo zagotovljenih več prilagoditev za invalide. Direktiva je bila torej prenesena le delno.

- **Pravica do informacij** v kazenskem postopku (*Direktiva 2012/13/EU*)

Pravila o pravici do obveščeniosti v kazenskem postopku so določena v Direktivi 2012/13/EU. Direktiva v 2. členu določa področje uporabe in pojasnjuje, da je treba pravico do informacij zagotoviti v vseh postopkih. V 3. členu Direktiva države članice zavezuje, da zagotovijo, da se osumljencem in obdolžencem ustno ali pisno zagotovijo informacije v preprostem in dostopnem jeziku, pri čemer se upoštevajo vse posebne potrebe, ki izhajajo iz njihove morebitne ranljivosti. Na podlagi te pravice imajo osumljenci in obdolženci pravico biti obveščeni o:

15 Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o kazenskem postopku (ZKP-M)

16 ZAKON O SPREMEMBAH IN DOPOLNITVAH ZAKONA O KAZENSKEM POSTOPKU (ZKP-M), 2. člen

17 8. odstavek 8. člena ZKP

18 <http://pisrs.si/Pis.web/porociloKorelacijskaEu?celex=32010L0064> korelacijska tabela

ZAKONODAJNI IN POLITIČNI OKVIR

01 Prenos mednarodnega pravnega okvira

- pravico do dostopa do odvetnika,
- morebitno pravico do brezplačnega pravnega svetovanja in pogoje za pridobitev takega svetovanja,
- pravico biti obveščen o obtožbi v skladu s 6. členom,
- pravico do tolmačenja in prevajanja ter
- pravico do molka.¹[19]

Na področje posebnih pravic zaradi invalidnosti sta relevantna tudi 4. člen (o obvestilu o pravicah ob prijemu) in 6. člen (o obveščanju o obtožbi), saj podrobneje opredeljujeta pravice do obveščenosti iz 3. člena.

Direktiva 2012/13/EU je bila skupaj z zgoraj navedeno Direktivo 2010/64/EU prenesena v nacionalno zakonodajo leta 2014.[20] 3. člen je bil v nacionalno zakonodajo prenesen s ponovno spremembo 8. člena ZKP, ki organom nalaga, da udeležence v postopku obvestijo o njihovi pravici do tolmačenja in prevajanja.[21] Nadalje je bil 4. člen direktive, ki se nanaša na zagotavljanje informacij po prijemu ali pridržanju, prenesen s spremembo 4. člena ZKP, pri čemer je bil pripravljen seznam pravic, o katerih morajo biti osumljenci, ki jim je odvzeta prostost, obveščeni.[22] Seznam, ki je na voljo v Prilogi 1, je vključeval vse pravice iz člena 3 Direktive in člena 4(2).[23] Seznam v prilogi je bil sestavljen na podlagi okvirnega vzorca iz Direktive. Poleg tega so bile v spremenjeni 4. člen prenesene tudi določbe, ki določajo, da mora biti osumljenec, ki mu je bila odvzeta prostost, pisno obveščen o svojih pravicah, pri čemer se informacije zagotovijo v njegovem maternem jeziku ali jeziku, ki ga razume.[24] Če pisne informacije niso na voljo v ustreznem jeziku, se osumljenca, ki mu je bila odvzeta prostost, najprej ustno obvesti o njegovih pravicah v jeziku, ki ga razume, nato pa se mu brez nepotrebnega odlašanja zagotovijo pisne informacije.[25] Člen 4(5) Direktive je bil večinoma dobesedno prenesen v nacionalno zakonodajo, in sicer v 4(5).člen ZKP. Pravica do obveščenosti osumljencev in obdolžencev o obtožbi iz 6. člena Direktive je bila v ZKP prenesena v obsegu, ki je bil naveden v Prilogi 1 ZKP.[26] S prenosom je bila torej pravica do seznanitve z obtožnico zagotovljena le osumljencem, ki jim je bila odvzeta prostost, saj je priloga sestavljena le zanje.

19 Odstavek 1

20 <http://www.pisrs.si/Pis.web/porociloKorelacijskaSlo?eva=2014-2030-0046> korelacijska tabela

21 ZKP-M, člen 8(3), prvi stavek

22 5. odstavek 4. člena ZKP-M

23 Priloga 1 ZKP-M https://www.uradni-list.si/files/RS_-2014-087-03503-OB~P001-0000.PDF

24 5. odstavek 4. člena ZKP-M

25 <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2014-01-3503/> ZKP-M, člen 1

26 <http://www.pisrs.si/Pis.web/porociloKorelacijskaSlo?eva=2014-2030-0046> korelacijska tabela

ZAKONODAJNI IN POLITIČNI OKVIR

01 Prenos mednarodnega pravnega okvira

Člen 3(2) Direktive ne le določa, da je treba informacije posredovati ustno ali pisno, ampak tudi zavezuje države članice, da zagotovijo, da se informacije posredujejo v preprostem in dostopnem jeziku, ob upoštevanju morebitne ranljivosti osumljencev ali obdolžencev. Čeprav je treba poudariti, da ZKP pri prenosu Direktive ni izrecno določil uporabe preprostega in dostopnega jezika, je to mogoče sklepati iz določbe, ki določa, da je treba informacije zagotoviti v jeziku, ki je osumljencem, ki jim je odvzeta prostost, razumljiv, ali jih dati na voljo v ustreznem jeziku. Vendar se sprememba nanaša le na osumljence, ki jim je odvzeta prostost, in ne velja za vse osumljence na splošno.

Spremembe 4. člena ZKP torej govorijo le o pravicah osumljencev, ki jim je odvzeta prostost. V zvezi s pravico do obveščenosti osumljencev na splošno je zakonodajalec spremenil le 148. člen ZKP, tako da je določil, da mora policija osumljenca seznaniti s pravico do uporabe svojega jezika ter pravico do tolmačenja in prevajanja iz 8. člena.[27] Ostale pravice iz 3. člena Direktive so bile večinoma določene že v takratnem ZKP, in sicer v 5. členu in petem odstavku 148. člena.[28] Vendar pa ta dva člena ne omenjata izrecno zagotavljanja informacij na razumljiv način z uporabo ustreznega jezika, kot to določa spremenjeni 4. člen ZKP. Poleg tega, čeprav je bilo zagotavljanje informacij o pravicah večinoma zagotovljeno že prej, se zdi, da obstaja izjema pri zagotavljanju informacij o brezplačni pravni pomoči. Zdi se, da je zakonodajalec pri prenosu 3. člena ZKP pravico do obveščenosti o brezplačni pravni pomoči prenesel le za osumljence, ki jim je bila odvzeta prostost, ne pa za vse osumljence. Glede na zgornjo analizo se zdi, da je bila Direktiva v ZKP prenesena le delno.

V zvezi z ranljivostmi je bil ZKP spremenjen tako, da je pojem ranjivega obdolženca vključil šele pozneje.[29] V času prenosa direktive pojem ranljivosti kot take še ni bil del nacionalne zakonodaje o kazenskem postopku.

- Pravica do **dostopa do odvetnika** v kazenskem postopku (Direktiva 2013/48/EU)

Direktiva 2013/48/EU se med drugim nanaša na pravico do dostopa do odvetnika v kazenskih postopkih in v postopkih na podlagi evropskega naloga za prijetje. Evropski zakonodajalec je v 52. uvodni izjavi ponovno potrdil, da direktiva podpira temeljne pravice in načela, priznana v Listini, pri čemer je med njimi navedel vključevanje invalidov. Poleg tega je zakonodajalec v 13. členu zapisal, da države članice "zagotovijo, da se pri uporabi te direktive upoštevajo posebne potrebe ranljivih osumljencev in ranljivih obdolžencev".

27 ZKP-M, 4. člen

28 ZKP, 5. člen in četrti odstavek 148. člena.

29 Člen 18.a ZKP

ZAKONODAJNI IN POLITIČNI OKVIR

01 Prenos mednarodnega pravnega okvira

Direktiva osumljencem in obdolžencem sicer zagotavlja pravico do pravnega zastopanja (3. in 10. člen), vendar se je tej pravici mogoče tudi odpovedati na podlagi 9. člena. Podobno kot v zgoraj analizirani Direktivi 2012/13/EU, morajo države članice zagotoviti, da se obdolžencem pri obveščanju o vsebini te pravice in možnih posledicah v primeru odpovedi zagotovi jezikovna prilagoditev - informacije je treba zagotoviti ustno ali pisno, jasno in zadostno, v preprostem in razumljivem jeziku. Poleg tega je v uvodni izjavi (39) pomembno navedeno, da je treba pri zagotavljanju informacij "upoštevati posebne pogoje zadevnih osumljencev ali obdolžencev", kot so starost ter njihovo duševno in telesno stanje.

Pri prenosu direktive je bila slovenska kazenska zakonodaja spremenjena v več delih, zadnji del je bil izveden leta 2021.[30] Glede pravic osumljencev in obdolžencev pa je do sprememb prišlo leta 2014. Kot že omenjeno, je koncept ranljivosti izrecno vstopil v nacionalno procesno kazensko zakonodajo šele pozneje, leta 2019,[31] in ne s prenosom 13. člena te direktive. Z drugimi besedami, določba o ranljivosti ni bila prenesena v ZKP prek ZKP-M leta 2014, temveč je bila v nacionalno zakonodajo vključena pozneje. Kar zadeva uvodno izjavo (52) direktive, veljavni ZKP tako izrecno ne omenja vključevanja invalidov v kazenske postopke. Kar zadeva 9. člen, je bila možnost odpovedi pravici do dostopa do odvetnika del nacionalnega kazenskega prava že pred prenosom direktive. Vendar se zdi, da ni bila izrecno vključena nobena določba, ki bi zagotavljala, da so osebe, ki se odločijo odpovedati svoji pravici, jasno in zadostno obveščene, ustno ali pisno, v preprostem in razumljivem jeziku, o možnih posledicah odpovedi. Poleg tega se zdi, da v ZKP niso izrecno določeni zaščitni ukrepi, kot so tisti iz uvodne izjave 39, v zvezi z duševnim ali telesnim stanjem osumljenca ali obdolženca pri obveščanju o njegovi pravici, da se odpove pravici do dostopa do odvetnika.

- Krepitev nekaterih vidikov **domneve nedolžnosti** in **pravice do navzočnosti na sojenju** v kazenskem postopku (Direktiva (EU) 2016/343)

Direktiva (EU) 2016/343 določa skupne minimalne standarde glede nekaterih vidikov domneve nedolžnosti v kazenskem postopku in pravice biti navzoč pri sojenju. V zvezi z določbami o invalidnosti Direktiva v uvodni izjavi (42) navaja, da se posebne potrebe ranljivih oseb upoštevajo zlasti pri obravnavi pravice do navzočnosti na sojenju in pravice do novega sojenja. Poleg tega 3. člen varuje splošno načelo domneve nedolžnosti, 8. člen pa pojasnjuje pravico osumljencev in obdolžencev, da so navzoči na sojenju.

30 <http://pisrs.si/Pis.web/porociloKorelacijskaEu?celex=32013L0048> korelacijska tabela

31 ZKP-N, člen 18.a

ZAKONODAJNI IN POLITIČNI OKVIR

01 Prenos mednarodnega pravnega okvira

Kot je bilo pojasnjeno že ob upoštevanju Direktive 2013/48/EU, se je koncept posvečanja posebne pozornosti ranljivostim uveljavil v ZKP šele leta 2019, in sicer s splošno določbo 18.a člena ZKP-N. Zato uvodna izjava (42) pri prenosu Direktive (EU) 2016/343 na ZKP ponovno ni imela nobenega učinka.[32] Nadalje sta bila 3. člen o domnevi nedolžnosti in 8. člen o pravici do navzočnosti na sojenju del slovenskega kazenskega prava že pred uveljavitvijo Direktive.[33]

- **Pravna pomoč** (Direktiva (EU) 2016/1919)

V skladu s členom 4(1) Direktive (EU) 2016/1919 o pravni pomoči države članice zagotovijo, da imajo "osumljenci in obdolženci, ki nimajo dovolj sredstev za plačilo odvetnika, pravico do pravne pomoči, kadar to zahtevajo interesi pravičnosti". Poleg tega je v uvodni izjavi (29) ponovljena klavzula o nediskriminaciji, ki določa, da invalidi ne smejo biti diskriminirani, ko gre za varstvo njihovih pravic na podlagi te direktive.

Ko gre za osumljence, ki jim je bila odvzeta prostost, je bila pravna pomoč v skladu s členom 4(1) Direktive zagotovljena že pred sprejetjem Direktive, in sicer za tiste, ki niso imeli zadostnih sredstev, in če je bila zagotovitev pravne pomoči v interesu pravičnosti.[34] S prenosom ZKP glede zagotavljanja brezplačne pravne pomoči ni bilo dodatnih sprememb. Zakon je bil nazadnje spremenjen leta 2015, pri čemer so nekatere izboljšave pojasnjene v nadaljevanju dokumenta, v poglavju 3.1.2.2 o procesnih prilagoditvah in pravni pomoči.

- **Procesna jamstva za ranljive osumljene ali obtožene osebe** (Priporočilo Komisije z dne 27. novembra 2013)

S Priporočilom Komisije 2013/C-378/02 je Komisija spodbudila države članice, naj okrepijo procesne pravice osumljenцев in obdolžencev, ki so v ranljivem položaju zaradi svojih osebnih okoliščin (starost, duševno ali telesno stanje ali invalidnost). Komisija je v priporočilu podrobneje pojasnila odpoved pravici do dostopa do odvetnika (člen 9 Direktive 2013/48/EU) in navedla, da se tej pravici ne bi smeli odpovedati, če ranljive osebe ne morejo razumeti in spremljati postopka.

Koncept obvezne obrambe je bil del slovenskega kazenskega prava že pred priporočilom in prenosom navedenih direktiv.[35] ZKP v prvem odstavku 70. člena jasno določa, da mora imeti

32 ZKP-M

33 <http://pisrs.si/Pis.web/porociloKorelacijskaEu?celex=32016L0343> korelacijska tabela

34 Drugi in četrti odstavek 4. člena ZKP-L

35 ZKP-L, člen 70.

ZAKONODAJNI IN POLITIČNI OKVIR

01 Prenos mednarodnega pravnega okvira

obdolženec v določenih primerih zagovornika že ob prvem zaslišanju, v skladu z drugim odstavkom 70. člena pa tudi, dokler je v priporu. Po tem členu je prisotnost zagovornika obvezna za obdolžence, ki imajo med drugim težave z govorom ali sluhom, ali za tiste, ki se drugače ne morejo uspešno zagovarjati sami.[36] Po mnenju avtoric tega dokumenta in glede na okoliščine posameznega primera bi lahko obdolženci s psihosocialnimi in intelektualnimi ovirami spadali v opredelitev slednje kategorije. V zadevi pred vrhovnim sodiščem je bil pojem osebe, ki se ne more uspešno braniti, dodatno razvit, pri čemer je bila nezmožnost pravnega zapisa svojega imena navedena kot predhodna okoliščina, ki opozarja na nezmožnost. Poleg tega je bila ob prejemu mnenja psihiatričnega izvedenca kot ena od okoliščin navedena tudi "duševna podnormiranost" kot trajna motnja. Vrhovno sodišče je tudi poudarilo, da je nezmožnost uspešne obrambe ni mogoče enačiti s popolno neprištevnostjo ali blaznostjo.[37] Poleg tega je poudarilo, da je treba določbo člena 70(1) uporabiti takrat, ko obdolženec ni sposoben predstaviti uspešne obrambe, in ne takrat, ko pride do točke, ko je popolnoma nesposoben predstaviti kakršno koli obrambo. Kot je razvidno iz zadeve:

"Obsojenec, ki po podatkih iz spisa ni sposoben za samostojno življenje in mora zato živeti v zavodu, ki tudi po posebnem šolanju ne zna pravilno zapisati svojega priimka, ki ne more vedno povedati letnice svojega rojstva in ki med kazenskim postopkom ni poskušal storiti ničesar v svojo korist, je zagotovo vsaj tako nezmožen za uspešno obrambo, kot je to mogoče domnevati za slepe ali gluhe obdolžence, ki morajo po zakonu prav tako imeti odvetnika od prve obravnave naprej."

Glede na okoliščine posameznega primera je mogoče upravičeno domnevati, da določba določa obvezno navzočnost zagovornika tudi za osebe s psihosocialnimi in intelektualnimi ovirami, kar bi slovensko zakonodajo uskladilo s priporočilom Komisije.

36 Člen 70(1). Termin nezmožen obrambe je neuradni prevod zakonske določbe "nezmožen, da se sam uspešno brani", pridobljen iz angleškega prevoda besedila Zakona o kazenskem postopku iz leta 2007

<https://www.policija.si/images/stories/Legislation/pdf/CriminalProcedureAct2007.pdf>

37 ECLI:SI:VSR:1993:I.IPS.246.93

<https://www.sodnapraksa.si/?>

[https://www.sodnapraksa.si/?q=id:23692&database\[SOVS\]=SOVS&database\[IESP\]=IESP&database\[VDSS\]=VDSS&database\[UPRS\]=UPRS&submit=i%C5%A1%C4%8Di&page=0&rowsPerPage=20&moreLikeThis=1&id=doc_22889](https://www.sodnapraksa.si/?q=id:23692&database[SOVS]=SOVS&database[IESP]=IESP&database[VDSS]=VDSS&database[UPRS]=UPRS&submit=i%C5%A1%C4%8Di&page=0&rowsPerPage=20&moreLikeThis=1&id=doc_22889)

02 Pregled nacionalnega pravnega okvira glede dostopa do pravnega varstva

Najpomembnejši zakoni in strateški dokumenti s področja kazenskega prava in/ali invalidnosti v Sloveniji so:

- Kazenski zakonik (KZ)
- Zakon o kazenskem postopku (ZKP)
- Zakon o pravni pomoči (ZBPP)
- Zakon o izenačevanju možnosti invalidov (ZIMI)
- Akcijski program za invalide (pripravljen leta 2007, 2014 in 2022)
- Zakon o duševnem zdravju (ZDZdr)

V nadaljevanju obravnavamo zgoraj navedeno zakonodajo in akte, jih podrobneje razčlenjujemo in analiziramo ustrezne določbe, ki jih ponujajo, ter navajamo druge pravne dokumente, ki so prisotni na tem področju, vendar se nam zdijo nepomembni za obravnavo v tej raziskavi.

ZAKONODAJNI IN POLITIČNI OKVIR

02 Pregled nacionalnega pravnega okvira glede dostopa do pravnega varstva

Splošna zakonodaja o invalidnosti in duševnem zdravju

Krovni zakon o invalidnosti v Sloveniji je Zakon o izenačevanju možnosti invalidov (ZIMI). Definicija invalidnosti po tem zakonu je zelo splošna in nekoliko spominja na definicijo iz CRPD, saj v 3. členu določa, da so invalidi osebe z dolgotrajnimi telesnimi, duševnimi in senzornimi okvarami ter intelektualnimi ovirami, ki jih v povezavi z različnimi ovirami lahko omejujejo pri polnem in učinkovitem sodelovanju v družbi.[38] Vendar zakon ne ureja statusa invalida, temveč zagotavlja enake možnosti za invalide in njihovo nediskriminacijo. Določbe se nanašajo na vključevanje invalidov v različne vidike družbe, kot so javne storitve, grajeno okolje, zagotavljanje blaga in storitev ter informacije in komunikacije. Poleg tega Zakon o duševnem zdravju (ZDZdr) opredeljuje sistem zdravstvene in socialne oskrbe na področju duševnega zdravja, institucije, pristojne za to dejavnost, ter pravice osebe med zdravljenjem v enotah intenzivne psihiatrične oskrbe, varovanih oddelkih in glede nadzorovane oskrbe.

Slovenska zakonodaja o invalidnosti vključuje tudi zakone o vojni invalidnosti (vojni invalidi, vojni veterani in žrtve vojnega nasilja), zavarovanju, poklicni rehabilitaciji in zaposlovanju ter socialni vključenosti. Zdi pa se, da noben drug zakon ne ureja procesnih prilagoditev v sodnih postopkih v večji meri kot ZIMI in ZDZdr. Ob tej priložnosti naj opozorimo tudi na to, da v slovenskem pravu ni enotne definicije invalidnosti. Čeprav ZIMI podaja splošno, vseobsegajočo opredelitev pojma, se opredelitve invalidnosti med zakoni, ki obravnavajo različne vidike invalidnosti, razlikujejo glede na njihov kontekst.[39] Problem nastane, ko posamezni zakon z razdrobljeno opredelitvijo invalidnosti invalidom zagotavlja različne pravice, ugodnosti in storitve.

Pred razpravo o posameznih pravicah in procesnih jamstvih, ki so na voljo v nacionalnem pravnem okviru, je treba ponovno izpostaviti člen 18.a ZKP, saj po mnenju avtoric najbolj jasno obravnava obveznost strokovnjakov kazenskega pravosodja, da osebe z oviranostmi v celotnem kazenskem postopku obravnavajo s posebno skrbnostjo. V skladu s tem členom:

38 Člen 3(1) ZIMI

39 Omeniti velja, da je Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti v odgovoru na poizvedbo Varuha človekovih pravic RS leta 2021 zavzelo stališče, da osebe s težavami v duševnem zdravju niso invalidi, saj so težave v duševnem zdravju bolezni, ki jo je mogoče zdraviti, in ne predstavljajo trajnega stanja, ki ga ni mogoče odpraviti, kar je po njihovem mnenju temeljni element invalidnosti. Vendar pa ministrstvo ni pojasnilo, na kateri pravni podlagi temelji njihova trditev. Nasprotno pa je varuh človekovih pravic menil, da je treba tudi osebe s psihosocialnimi motnjami obravnavati kot invalide in da morajo uživati varstvo na podlagi Konvencije o pravicah invalidov in zakonodajno zaščito, če so duševne ali psihosocialne motnje dolgotrajne in vplivajo na posameznikovo sposobnost za polno in učinkovito sodelovanje v družbi. <https://www.varuh-rs.si/obravnavane-pobude/primer/vsi-so-enaki-le-da-so-nekateri-malo-bolj/>

ZAKONODAJNI IN POLITIČNI OKVIR

02 Pregled nacionalnega pravnega okvira glede dostopa do pravnega varstva

"Policija, državno tožilstvo, sodišča in drugi državni organi, izvedenci, sodni izvedenci, sodni in drugi tolmači ter mediatorji morajo z oškodovanci, osumljenci, obdolženci in obsojenci ravnati še posebej skrbno in po potrebi ravnati obzirno zaradi njihove ranljivosti, kot so starost, zdravstveno stanje, invalidnost ali druge podobne okoliščine."

Vendar pa nobena določba nacionalne zakonodaje ne določa protokola, na podlagi katerega bi bilo mogoče vnaprej oceniti ranljivost oseb, vključenih v kazenski postopek.

Pravica do sodelovanja / priznanje pravne sposobnosti

V skladu z 12. členom ZKP ima obdolženec pravico, da se brani sam ali s strokovno pomočjo zagovornika, ki ga sam izbere. Pravica do sodelovanja je zagotovljena tudi v 7. členu ZIMI, ki se nanaša na enakopravno udeležbo invalidov v postopku. Vendar ta člen obravnava le slepe, slabovidne ali gluhoslepe osebe. V skladu s tem členom ima omenjena skupina oseb pravico predložiti kakršno koli pisno gradivo in pravico do dostopa do vsega pisnega gradiva v razumljivi obliki v vseh postopkih, ki se vodijo pred uradnimi organi, ki to pravico zagotavljajo.[40] Čeprav ZIMI določa vseobsegajočo opredelitev invalidnosti, tako da vključuje vse osebe z dolgotrajnimi telesnimi, duševnimi ali senzornimi okvarami in/ali motnjami v duševnem razvoju, je[41] določba, kot je trenutno zapisana, namenjena le osebam z določenimi invalidnostmi.

Do leta 2019 je Družinski zakonik invalidom odvzemal pravno sposobnost, vendar se je zakon spremenil tako, da je določbe o odvzemu pravne sposobnosti nadomestil s pojmom skrbništva, ki odrasle osebe postavlja pod skrbništvo.[42] Čeprav je pravna sposobnost invalidov zdaj priznana, določanje skrbnika za odrasle invalide, kot je določeno v Zakonu o nepravdnem postopku[43] in Družinskem zakoniku,[44] v praksi ne sledi načelu enakopravne udeležbe. Zaradi institucije skrbnika, ki je namenjena zaščiti interesov in koristi najranljivejših invalidov, je lahko toženec izključen iz postopka, saj je skrbnik upravičen dajati izjave in opravljati vsa procesna dejanja v njihovem imenu in namesto njih.[45] To je v neposrednem nasprotju z zgoraj omenjenima 12. členom ZKP in 7. členom ZIMI ter členom 12(2) CRPD in načelom 1 dokumenta Mednarodna načela in smernice o dostopu

40 Člen 7(1) ZIMI

41 Člen 3(1) ZIMI

42 Akcijski program

43 Drugi oddelek X. poglavja ZNP-1

44 Členi 262 do 265 družinskega zakonika

45 Jablanović, S. Glasovi za pravičnost - Žrtve kaznivih dejanj z oviranostjo v Sloveniji (2022) <https://validity.ngo/wp-content/uploads/2022/04/National-finding-report-Slovenia-Slovenian-220424.pdf>

ZAKONODAJNI IN POLITIČNI OKVIR

02 Pregled nacionalnega pravnega okvira glede dostopa do pravnega varstva

invalidov do pravnega varstva, ki varujejo pravno sposobnost in enako udeležbo invalidov. Ker skrbnik de facto nadomesti osebo v postopku, namesto da bi okreplil njeno vlogo v njem, je lahko udeležba invalidov v pravnih postopkih oslABLJENA.

Obramba zaradi duševne bolezni / nesposobnost za sojenje

Popolna izključitev osebe iz kazenskega postopka

Po slovenskem pravu se obramba zaradi duševne motnje ali duševne zaostalosti uporablja v primerih, ko se ugotovi, da oseba, ki je storila protipravno dejanje, ni bila sposobna razumeti njegovega pomena ali ni bila sposobna obvladovati svojega ravnanja - šteje se, da je "neprištevna".[46] V skladu s členom 29(1) KZ se oseba, za katero je bilo ugotovljeno, da je bila v času storitve protipravnega dejanja "neprištevna", ne šteje za krivo tega dejanja. Če si je "neprištevnost" storilec povzročil sam z uživanjem alkohola, drog ali drugih psihotičnih snovi, je storilec kaznivega dejanja kazensko odgovoren, če je v njegovem primeru ugotovljena krivda.[47]

Psihiatrični pregled se opravi v fazi sojenja, če obstaja sum, da oseba "ob storitvi kaznivega dejanja ni bila duševno sposobna zaradi duševne motnje ali duševne zaostalosti ali da je bila njena duševna sposobnost zmanjšana zaradi takšnega stanja ali zaradi druge trajne in hude duševne motnje".[48] Poleg tega se psihiatrični pregled opravi tudi, če obstaja resen dvom, "da je zaradi svojega duševnega stanja sposoben sodelovati v kazenskem postopku".[49] Pregled se odredi s pisno odredbo organa, ki vodi postopek, v kateri so navedena dejstva, ki jih morajo ugotoviti ali oceniti izvedenci ali druge osebe, pooblašene za pregled.[50] Odredba se vroči tudi strankam,[51] vendar se zdi, da poglavje o izvedencih ("Izvedenstvo") ne vključuje nobene določbe, ki bi obdolžencem omogočala, da zavrnejo takšen pregled.

Sodni izvedenec psihiatrije pripravi izvedensko mnenje z informacijami o vprašanih, ki jih postavi Sodišče. Ko ugotovi, "da ima obdolženec duševno motnjo, duševno zaostalost ali kakšno drugo trajno in hudo duševno stanje, določi njegovo naravo, vrsto, stopnjo in trajanje", v svoje mnenje pa vključi

46 Article 29(2) KZ. The term "legally insane" is used in Slovenian Criminal Code to designate a person not fully in charge of their faculties, according to the unofficial translation of the code obtained from the governmental website.

47 Article 29(4) KZ

48 Article 265(1), first para ZKP

49 Article 265(1), second para ZKP

50 Article 249(1) ZKP

51 Article 249(1) ZKP

ZAKONODAJNI IN POLITIČNI OKVIR

02 Pregled nacionalnega pravnega okvira glede dostopa do pravnega varstva

tudi, kako je takšno duševno stanje vplivalo na odgovornost obdolženca v času storitve kaznivega dejanja. Poleg tega izvedenec ugotovi tudi, kako njegovo duševno stanje še vedno vpliva na njegovo zaznavanje in vedenje oziroma ali je stanje takšno, da zaradi njega ni sposoben sodelovati v kazenskem postopku. Navede se tudi predvideno obdobje njihove procesne nesposobnosti.[52] Slednje se nanaša na njihovo morebitno nesposobnost za sojenje.[53]

Po prejemu mnenja in če se ugotovi, da se obdolženec ne more uspešno braniti, se mu, kot je pojasnjeno zgoraj, prek instituta obvezne obrambe postavi zagovornik.

Prostovoljni sprejem in zdravljenje v predkazenskem postopku in v fazi sojenja

Za pridobitev izvedenskega mnenja bo morda potreben daljši pregled obdolženca v ustrezni zdravstveni ustanovi.[54] Opazovanje lahko traja največ en mesec, ki se lahko podaljša na največ dva. Zoper odločbo o podaljšanju obdobja opazovanja se je mogoče pritožiti, vendar pritožba ne zadrži njene izvršitve.[55] Obdolženec, premeščen na opazovanje, mora imeti zagovornika že pred odločitvijo o zdravniškem opazovanju.[56]

Če sodišče pošlje v zdravstveni zavod obdolženca, ki je v priporu, ga obvesti o razlogih za odreditev pripora, da lahko zavod stori vse potrebno za zagotovitev namena pripora.[57] Sodišče zavod obvesti tudi o vseh drugih odločitvah, sprejetih v zvezi s priporom in zdravljenjem.[58] Pomembno je tudi opozoriti, da se čas, ki ga obdolženec preživi v zdravstveni ustanovi, všteta v pripor ali morebitno kazen.[59]

Obvezno zdravljenje, institucionalizacija, alternativne možnosti zapora

V zvezi z obveznim psihiatričnim zdravljenjem člen 491(1) določa, da "če je obdolženec storil kaznivo dejanje v stanju nepriševnosti, državni tožilec predlaga sodišču, naj odredi obvezno psihiatrično zdravljenje in varstvo takega storilca v zdravstveni ustanovi ali obvezno psihiatrično zdravljenje

52 Tretji odstavek 265. člena ZKP

53 Člen 265(3)

54 2. odstavek 265. člena ZKP

55 2. odstavek 265. člena ZKP

56 5. odstavek 265. člena ZKP. Če obdolženec zagovornika ni izbral, se mu ga postavi po uradni dolžnosti.

57 4. odstavek 265. člena ZKP

58 4. odstavek 265. člena ZKP

59 6. odstavek 265. člena ZKP

ZAKONODAJNI IN POLITIČNI OKVIR

02 Pregled nacionalnega pravnega okvira glede dostopa do pravnega varstva

storilca na prostosti, pod pogojem, da so za tak ukrep izpolnjeni pogoji, določeni v kazenskem zakoniku.[60] Obvezno psihiatrično zdravljenje v zdravstveni ustanovi ali na prostosti se odredi kot varnostni ukrep za obdolženca, ki ni obvladal svojih sposobnosti, če javne varnosti ni bilo mogoče zagotoviti drugače.[61] Med zdravljenjem v psihiatrični enoti intenzivne terapije, na varovanem oddelku ali pod nadzorom imajo osebe pravico do zagovornika za duševno zdravje[62] in zagovornika.

Če sodišče v postopku v glavni stvari ugotovi, da je obdolženec storil kaznivo dejanje, vendar v času izreka ukrepa ni bil prišteven, lahko obdolžencu izreče varnostni ukrep obveznega psihiatričnega zdravljenja in zaprtja v zdravstveni ustanovi ali obveznega psihiatričnega zdravljenja na prostosti.[63] Sodišče prve stopnje odloči o ukrepu po glavnih obravnavah,[64] ko postane znano, ali je treba osebo šteti za prištevno ali ne oziroma v kolikšni meri je bila ob storitvi kaznivega dejanja sposobna razumeti pomen svojih dejanj. V takem primeru sodišče ustavi kazenski postopek in odloči o izreku varnostnega ukrepa.[65] Če se kazen izreče osebi, ki je storila kaznivo dejanje v stanju bistveno zmanjšane prištevnosti, sodišče izreče ukrep z isto sodbo.[66] Osebam, ki niso prištevne in niso spoznane za krive, kot tudi osebam z bistveno zmanjšano prištevnostjo, ki so spoznane za krive, se lahko izreče varnostni ukrep obveznega psihiatričnega zdravljenja in varstva v zdravstveni ustanovi ali na prostosti. Preventivni ukrep psihiatričnega zdravljenja se lahko izreče tudi na glavni obravnavi, kadar državni tožilec spremeni vloženo obtožnico ali obtožni predlog tako, da predlaga, naj se izrečejo omenjeni ukrepi.[67]

Za storilce kaznivih dejanj, ki so spoznani za neprištevne (obramba zaradi duševne motnje), lahko ukrep obveznega psihiatričnega zdravljenja traja največ pet let.[68] Vsakič, ko preteče obdobje šestih mesecev, sodišče ponovno odloči, ali je zdravljenje v ustanovi še vedno potrebno, in ukrep prekine, če ni.[69] Sodišče prve stopnje, ki je najprej izreklo ukrep obveznega psihiatričnega zdravljenja, sprejme vse nadaljnje odločitve o institucionalizaciji osebe. Sodišče to stori na lastno pobudo, na predlog storilca ali zavoda in na podlagi mnenja zdravnikov.[70]

60 člen 491(1) ZKP

61 Člen 70.(3) KZ

62 Člen 12(2) ZDZdr, šesta alineja

63 Tretji odstavek 492. člena ZKP

64 člen 492(1) ZKP

65 Člen 492(4)

66 494. člen ZKP

67 člen 493(1) ZKP

68 Člen 70.a(3) KZ

69 Člen 70.a(2) KZ

70 člen 496(1) ZKP

ZAKONODAJNI IN POLITIČNI OKVIR

02 Pregled nacionalnega pravnega okvira glede dostopa do pravnega varstva

Če je bila obdolženčeva sposobnost razumevanja pomena njegovih dejanj bistveno zmanjšana zaradi duševne motnje ali duševne nerazvitosti ali katere koli druge trajne ali hude duševne motnje, se mu lahko izrečena kazen zmanjša.[71]

Nacionalna strategija o invalidnosti

Vlada Republike Slovenije je leta 2021 pripravila nov Akcijski program za invalide za obdobje 2022-2030.[72] Dva cilja akcijskega programa je mogoče povezati z dostopom invalidov do pravnega varstva, in sicer cilj 3 - Dostopnost in cilj 12 - Nasilje in diskriminacija. V okviru prvega cilja o dostopnosti je izrecno omenjena uporaba slovenskega znakovnega jezika ter jezikov gluhoslepih in znakovnega jezika italijanske in madžarske manjšine, ni pa omenjenih ukrepov za zagotavljanje dostopnosti za osebe z intelektualno in psihosocialno oviranostjo. Poleg tega je ukrep 3.4 kot del cilja usmerjen v zagotavljanje "dostopnosti informacij in komunikacije (prilagoditev dokumentov, povezanih z odločanjem na nacionalni in lokalni ravni, v lahko berljive oblike)", kar bi lahko bilo povezano z dostopom do pravnega varstva, vendar "odločanje" ni podrobneje opredeljeno. Drugi cilj o nasilju in diskriminaciji se osredotoča predvsem na odkrivanje, reševanje in preprečevanje nasilja nad invalidnimi osebami ter na ozaveščanje o načinih njihove diskriminacije. Zdi se, da je cilj usmerjen v zaščito invalidov kot žrtev, ne pa kot obtožencev, prič in drugih položajev, v katerih so lahko invalidi vključeni v sodne postopke. Čeprav je cilj nekoliko podrobneje opredeljen v sedmih ukrepih, se nobeden od njih ne nanaša izrecno na zagotavljanje procesnih prilagoditev invalidnim osebam med sodnimi postopki. Ukrep 12.5 se nanaša kvečjemu na izvajanje programov in storitev, ki bi invalidom zagotavljali pomoč pri odkrivanju, reševanju in preprečevanju nasilja nad njimi, vendar je zagotavljanje pravnih storitev v okviru tega ukrepa glede na reševanje in preprečevanje le ugibanje. V celoti gledano, pri nobenem od ciljev programa Ministrstvo za pravosodje ni navedeno kot institucija, odgovorna za izvajanje v njem določenih ukrepov, pri nekaterih ciljnih pa je ministrstvo poročevalec. Njegova naloga je, da od odgovornih institucij, ki so proračunski uporabniki in drugi podizvajalci, pridobi podatke o dejavnostih, izvedenih v zvezi z ukrepi (tudi ukrepa 3.4 in 12.5).[73]

71 Člen 29(3) KZ

72 Akcijski program za invalide 2022-2030; <https://www.gov.si/zbirke/projekti-in-programi/akcijski-program-za-invalidne/>

73 Akcijski program

ZAKONODAJNI IN POLITIČNI OKVIR

02 Pregled nacionalnega pravnega okvira glede dostopa do pravnega varstva

Postopkovne prilagoditve

Načelo 3 mednarodnih načel o dostopu invalidov do pravnega varstva določa, da **imajo** invalidi, vključno z invalidnimi otroki, **pravico do ustreznih postopkovnih prilagoditev**, ki morajo a) olajšati učinkovito komunikacijo, da se zagotovi razumevanje njihovih pravic, gradiva o zadevah in sodelovanje v postopkih (npr, zagotavljanje tolmačenja v znakovnem jeziku, uporaba razširjenih in alternativnih načinov komunikacije, prevoza in komunikacije, uporaba posrednikov); b) zagotavljati popoln dostop do fizičnega okolja (vključno z dostopom do sodne stavbe, prilagoditvami fizične ureditve prostora); c) zagotavljati prilagoditve procesnih pravil (npr. lahko vključujejo uporabo avdio-video posnetkov, video povezav, prilagoditve pri zaslišanju) in e) biti primerne glede na spol in to, ali je osebi odvzeta prostost. Kot je bilo že omenjeno, so to spremembe, ki so v okviru dostopa do pravnega varstva potrebne za zagotovitev udeležbe invalidov v sodnih postopkih na enaki podlagi kot pri drugih.

Pred opisom procesnih jamstev, ki so zagotovljena invalidom v Sloveniji, je treba opozoriti, da v slovenski kazenski zakonodaji ni posebne opredelitve invalidnosti. Zakon o kazenskem postopku, Kazenski zakonik in Sodni red^[74] ne vsebujejo definicije invalidnosti niti ne določajo, katere skupine ljudi, razen mladoletnikov, je treba šteti za ranljive.

Nato bomo na kratko opisali stanje na področju zagotavljanja **postopkovnih prilagoditev v Sloveniji**.

Pravica do informacij

V zvezi s pravico do obveščnosti člen 8(1) ZIMI določa, da invalidi ne smejo biti diskriminirani pri dostopu do blaga in storitev, ki so sicer na voljo javnosti. Poleg tega zakon v členu 3(4) govori o nediskriminatornem dostopu do informacij, komunikacijskih in drugih storitev ter pomoči v nujnih primerih ter o odpravi ovir, ki invalidom preprečujejo ali otežujejo dostop do njih.^[75] V zvezi s storitvami, ki so pomembne za obravnavo v okviru te raziskave, zakon zahteva, da se informacije zagotovijo v lahko berljivi in razumljivi obliki,^[76] kar je mogoče razumeti kot prilagoditev za invalide. Vendar se zakon pri obravnavi storitev sklicuje le na storitve, kot 6storitve v zdravstvenem sektorju, ^[77] bivanje^[78] in javni prevoz^[79], in ne omenja izrecno zagotavljanja informacij pri storitvah, ki zadevajo pravosodni sistem. Najnovejši zakon na področju invalidnosti, Zakon o dostopnosti

74 Sodni red <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=DRUG4076>

75 Člen 3(4) ZIMI

76 Člen 8(3), alinea 4

77 Člen 12 ZIMI

78 Člen 13 ZIMI

79 Člen 16 ZIMI

ZAKONODAJNI IN POLITIČNI OKVIR

02 Pregled nacionalnega pravnega okvira glede dostopa do pravnega varstva

izdelkov in storitev za invalide iz leta 2023 (ZDPSI), še bolj konkretizira zgornja člena 3(4) in 8 ZIMI. Podobno zakon zavezuje gospodarske subjekte, da invalidom omogočijo dostop do izdelkov in storitev na njim dostopen način, vendar se nobena od določb ne nanaša na pravosodni sistem. Zdi se, da zakon obravnava dostopnost le z vidika potrošništva.[80]

Vendar se 14. člen ZIMI izrecno nanaša na dostop do informacij. V skladu s tem členom,

"[d]iskriminacija na podlagi invalidnosti vključuje tudi zavrnitev rednega in enakega dostopa do informacij, ki so na voljo javnosti, brez dodatnih stroškov za invalida, ob ustreznem upoštevanju načela ustrezne ali razumne prilagoditve glede vrst posnetkov, jezikov in tehnologij, ki ustrezajo potrebam različnih vrst invalidnosti."

Določba je pomembna, ker v samostojnem členu jasno priznava, da je odrekanje rednega in enakega dostopa do informacij diskriminatorna praksa in da imajo invalidi pravico do enakega dostopa do informacij kot drugi. Poleg tega je člen pomemben, ker govori o primerni in razumni prilagoditvi kot pravnem načelu. Vendar pa glede na besedilo določba govori o pravici do informacij *javnega značaja* (ki morajo biti zagotovljene na dostopen način) in ne o splošni pravici do prejemanja vseh vrst informacij na tak način. Ker torej informacije v kazenskem postopku morda niso vedno takšne, da bi bile namenjene javnosti, se zdi, da določba ni relevantna v vseh postopkih.

Glede zagotavljanja informacij po ZKP je v členu 65.a podan izčrpen seznam vrst informacij, ki jih je treba zagotoviti oškodovancu ob njegovem prvem stiku s pristojnim organom. Člen je bil v zakon o kazenskem postopku vključen ob implementaciji direktive o pravicah žrtev. Vendar se zdi, da za razliko od izrecne pravice žrtev, da prejmejo informacije in katere vrste, noben člen ne določa vzporedne pravice za obdolžence. Z drugimi besedami, zdi se, da ni tako jasnega seznama obsega in vrste informacij za obdolžence. Člen tudi določa, da sta obseg in vrsta informacij odvisna od osebnih okoliščin in ranljivosti oškodovanca,[81] kar bi upoštevalo invalidnost osebe. Čeprav se zdi, da tako izrecne določbe ni niti za obdolžence, je treba opozoriti na 18.a člen ZKP, ki strokovnjake v kazenskem pravosodju zavezuje, da ravnajo še posebej skrbno in obzirno, ko gre za invalide, tudi osumljence, obdolžence in obsojence.

Čeprav ZKP izrecno ne omenja pravice do prejemanja informacij na preprost in dostopen način, pa zagotavlja, da so obdolžencem zagotovljene informacije o njihovih obtožbah na njim razumljiv način. V skladu s četrtem odstavkom 321. člena ZKP predsedujoči sodnik vpraša obdolženca, ali je razumel obtožnico, in če je ni, pozove tožilstvo, "da pojasni vsebino obtožnice tako, da jo bo obdolženec najbolje razumel". Člen določa pravilo, na podlagi katerega je treba obdolžencem posredovati informacije na njim dostopen način, predvidoma v preprostem jeziku.

80 <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2023-01-0238?sop=2023-01-0238>

81 člen 65.a(2) ZKP

ZAKONODAJNI IN POLITIČNI OKVIR

02 Pregled nacionalnega pravnega okvira glede dostopa do pravnega varstva

Neodvisni posredniki in/ali pospeševalci (pravica do sodelovanja)

Zdi se, da slovensko kazensko pravo poleg zagovornika ne predvideva nobenih posrednikov ali spodbujevalcev, ki bi obdolžencu dodatno pomagali pri razumevanju postopkov. Možnost uradnega pomočnika pa obstaja za žrtve kaznivih dejanj, saj morajo biti žrtve med drugim obveščene o "kontaktni osebi pristojnega organa, s katero lahko komunicirajo o svoji zadevi", kar jim lahko olajša sodelovanje v postopku.[82] Vendar pa se zdi, da medtem ko zakon določa strokovni profil za žrtve kaznivih dejanj, ne obstaja nobena določba, ki bi enako pravico zagotavljala obdolžencem. Družinski zakonik sicer predvideva posrednika v obliki skrbnika, čeprav je bil koncept skrbništva že prej postavljen pod vprašaj. V vsakem primeru je bistvo skrbništva zagotoviti skrbnika odraslim osebam, ki zaradi motenj v duševnem razvoju ali težav z duševnim zdravjem ali iz drugih razlogov, ki vplivajo na njihovo sposobnost odločanja, niso sposobne same braniti svojih pravic in interesov,[83] kar bi lahko prispevalo k njihovi boljši udeležbi v postopku. V takem primeru bi skrbniki delovali kot spodbujevalci in posredniki med sodiščem in obdolžencem ter delovali v skladu z njegovimi željami in predstavami.[84] Obseg skrbnikovih obveznosti in pravic opredeli sodišče, ko postavi osebo pod skrbništvo,[85] in lahko vključuje tudi postopek pred kazenskim sodiščem, če obdolženec ni sposoben samostojno braniti svojih pravic in interesov.

ZIMI ne predvideva neodvisnih posrednikov ali pomočnikov v sodnih postopkih in vsebuje le člene o zagotavljanju tehničnih pripomočkov, kot so orodja in naprave, ki invalidom pomagajo pri premagovanju komunikacijskih ovir.[86] Določbe o tehnični pomoči se pretežno nanašajo na financiranje. V poštev bi lahko prišla kvečjemu ustanovitev klicnega centra za osebe z okvaro sluha, ki bi bil zadolžen za omogočanje komunikacije in zagotavljanje informacij s prilagojenimi tehnikami, kadar gre za področje dela uradnih organov in javne službe po svoji naravi,[87] pod katero bi lahko spadalo delo pravosodnega sistema.

omogočanje spremstva družinskih članov, prijateljev ali drugih oseb s posebnimi potrebami.

S prenosom in izvajanjem Direktive 2012/29/EU, znane tudi kot direktiva o pravicah žrtev, je pravica do spremstva zaupanja vredne osebe žrtvam kaznivih dejanj na voljo od leta 2019 dalje.[88] Četrty odstavek 65. člena ZKP je bil spremenjen tako, da lahko v predkazenskem in kazenskem postopku "mladoletnika kot žrtev, oškodovanca, ki je žrtev nasilja, ali drugega oškodovanca, če to

82 člen 65.a(1)

83 Člen 262(1) Družinskega zakonika

84 Slednje je tudi obveznost skrbnikov, da invalidom omogočijo, da živijo v skladu s svojimi željami in predstavami. Člen 264(2) Družinskega zakonika.

85 Člen 262(2) družinskega zakonika

86 Člen 17. - 20. ZIMI

87 Člen 23 ZIMI

88 ZKP-N

ZAKONODAJNI IN POLITIČNI OKVIR

02 Pregled nacionalnega pravnega okvira glede dostopa do pravnega varstva

zahtevajo narava in teža kaznivega dejanja, njegove osebne okoliščine ali stopnja ogroženosti njegovega življenja in telesa, spremlja oseba po njegovi izbiri, razen če je to v nasprotju z interesi uspešne izvedbe predkazenskega ali kazenskega postopka ali koristijo oškodovanca." Invalidnost se lahko obravnava kot ena od teh osebnih okoliščin. V nasprotju z oškodovanci se zdi, da nobena določba v ZKP ali KZ obdolžencem invalidom ne zagotavlja enake pravice do spremstva družinskih članov, prijateljev ali drugih oseb med postopkom. Prenos direktive o pravicah žrtev je tako v tem pogledu prinesel bistveno spremembo.

Nobena določba v ZIMI ne dovoljuje, da bi invalide v kazenskem postopku spremljali družinski člani, prijatelji ali druge osebe. Tudi akcijski program ne omenja podpore tretje osebe v kazenskem postopku, vendar omenja osebne asistente, družinske pomočnike in oskrbovalce na domu kot pomemben vir informacij za invalide, ki delujejo kot podporna služba.[89]

Zagotavljanje pravne pomoči

Pravica do pravne pomoči ("brezplačna pravna pomoč") je zaščitena z Zakonom o pravni pomoči (ZBPP). V skladu s členom 13(1) ZBPP "[p]ravna pomoč se dodeli osebam, ki glede na svoje premoženjsko stanje in premoženjsko stanje svojih družin ne morejo kriti stroškov sodnega postopka ali stroškov pravne pomoči, ne da bi ogrozile svoj socialni položaj in socialni položaj svojih družin". Socialni položaj ni ogrožen, če osebni dohodek ali dohodek družine presega dvakratni osnovni znesek minimalnega dohodka, določen v zakonu, ki ureja socialno varstvene prejemke.[90] Pri odločanju o dodelitvi pravne pomoči se upoštevajo tudi pogoji, navedeni v členu 24, in sicer da zadeva ni očitno nerazumna, da ima prosilec poštene možnosti za uspešen zaključek zadeve in da je zadeva pomembna za osebni in socialno-ekonomski položaj prosilca ali da je izid zanj ali za njegovo družino življenjskega pomena.

Poleg tega se lahko odobri tudi *izredna* pravna pomoč. Ta se *med drugim* odobri v naslednjih okoliščinah, povezanih z invalidnostjo:

- zaradi družinskih razmer prosilca, če življenjske stroške prosilčeve družine bremenijo izredni stroški zaradi zdravljenja družinskega člana, stroški vzdrževanja družinskega člana z motnjo v telesnem ali duševnem razvoju, stroški izobraževanja in usposabljanja otrok s posebnimi potrebami ter drugi stroški, ki so posledica višje sile ali drugih razlogov, na katere prosilec ali njegova družina ne more vplivati

89 Akcijski program, cilj 1, ukrep 1.6

90 Drugi odstavek 13. člena ZBPP

ZAKONODAJNI IN POLITIČNI OKVIR

02 Pregled nacionalnega pravnega okvira glede dostopa do pravnega varstva

- zaradi prosilčevega zdravstvenega stanja, če so stroški zdravljenja prosilca obremenjeni z upravičenimi stroški, ki jih ne krije obvezno zdravstveno zavarovanje, vendar so potrebni zaradi stopnje prosilčeve invalidnosti ali drugih oblik telesne ali duševne prizadetosti;
- če je večji del osebnega dohodka prosilca ali katerega koli njegovega družinskega člana namenjen plačilu storitev institucionalnega varstva (npr. plačilo oskrbe v domu za starejše);
- v primeru prosilca, ki mu je bil dodeljen skrbnik za zastopanje v posebnem primeru v sodnem postopku, ali prosilca, ki mu je bila odvzeta poslovna sposobnost, razen če je bila prosilcu omejena ali odvzeta poslovna sposobnost zaradi pogostega vlaganja nerazumnih vlog v sodnih postopkih[91]

Vendar je zagotavljanje izredne pravne pomoči še vedno odvisno od finančnih razmer prosilca ali njegove družine. Izjemna pravna pomoč se lahko odobri le v zgoraj navedenih primerih, "če osebni dohodek prosilca ali njegove družine ne presega štirikratnega osnovnega zneska minimalnega dohodka, določenega v zakonu, ki ureja socialno varstvene prejemke, in če vrednost premoženja prosilca in njegove družine ne presega 60-kratnega osnovnega zneska minimalnega dohodka." ter ob ponovnem izpolnjevanju zahtev iz člena 24. Glede na to je pravni okvir, ki ureja pravico do pravne pomoči, še vedno neustrezen. Glavno merilo za upravičenost po Zakonu o pravni pomoči je premoženjsko stanje prosilca in njegovih družinskih članov, tudi ko gre za zagotavljanje izredne pravne pomoči v invalidskih zadevah. Prag je določen kot dvakratni znesek denarne socialne pomoči, vendar to ne pomeni, da bodo invalidne osebe nujno spadale pod merila upravičenosti. Obstaja velika možnost, saj so invalidnine nizke, vendar je to odvisno tudi od drugih dohodkov invalida in njegovih družinskih članov ter od njihovega premoženja. Poleg tega je postopek pridobivanja brezplačne pravne pomoči problematičen, saj je dolgotrajen in administrativno zapleten - obrazec je zelo zapleten, prosilci pa imajo težave s predložitvijo dokazil, kar je še posebej težavno za osebe s psihosocialnimi motnjami.[92]

Prošnje za nastanitev in ponudbe za nastanitev

Zdi se, da nobena določba v ZKP invalidom izrecno ne daje možnosti, da bi v sodnih postopkih vložili zahtevo za individualizirane procesne prilagoditve. Čeprav ZIMI podobno ne omenja takšne možnosti, jasno opredeljuje razumno prilagoditev in jasno določa, da je oseba do nje upravičena: "Razumna

91 22. člen ZBPP

92 Poročilo Sanja Jablanović, Glasovi za pravičnost - Žrtve kaznivih dejanj z oviranostjo v Sloveniji (2022) <https://validity.ngo/wp-content/uploads/2022/04/National-finding-report-Slovenia-Slovenian-220424.pdf>

ZAKONODAJNI IN POLITIČNI OKVIR

02 Pregled nacionalnega pravnega okvira glede dostopa do pravnega varstva

prilagoditev pomeni potrebne pravne, upravne in druge ukrepe, ki ne povzročajo nesorazmernega bremena in so potrebni v posameznem primeru, da se invalidom zagotovi uživanje ali uresničevanje vseh pravic in svoboščin enako kot drugim".[93] Vendar člen te pravice ne operacionalizira podrobneje, tako da bi invalidom omogočil aktivno vložitev takšne zahteve na lastno pobudo. Nacionalna strategija za invalide ne omenja prošenj in ponudb prilagoditev in prilagoditev na noben drug ustrezen način, razen prek ukrepa 3.4 cilja 3 o dostopnosti informacij, opisanega prej. Slednji govori le o zagotavljanju dostopnega komuniciranja in informacij, vendar invalidom ne omogoča, da bi vložili takšne zahteve.

Informacije o prošnjah za prilagoditev so na voljo na spletni strani slovenskega sodstva, vendar se nanašajo le na gluhe, naglušne, slepe in slabovidne osebe, ki imajo posebne pravice glede uporabe jezika.[94]

Inštitut RS za socialno varstvo je v vmesnem poročilu o vzpostavitvi strokovnih podlag za urejanje različnih statusov invalidov za leto 2020 posvetil kratko poglavje dostopu invalidov do pravnega varstva. V zvezi s procesnimi prilagoditvami je navedel, da je treba zagotoviti procesne prilagoditve in alternativne oblike komunikacije, pri čemer je treba posebno pozornost nameniti položaju gluhoslepih oseb in oseb s psihosocialnimi in/ali intelektualnimi ovirami, vključno s tistimi, ki živijo v institucijah, ter povečati njihovo ozaveščenost o dostopu do pravnega varstva.[95]

Pravica do tolmačenja in komunikacijske podpore

Kot že omenjeno, je pravica do tolmačenja in prevajanja zapisana v prvem odstavku 8. člena ZKP, ki določa, da imajo udeležene stranke, priče, osumljenci in drugi udeleženci v postopku pravico uporabljati svoj jezik med preiskovalnim in sodnim postopkom. Določba posebej omenja tolmačenje za gluhe in neme osebe, vendar člen v sedanji obliki podobno izrecno ne omenja prilagoditev za osebe z drugimi invalidnostmi (npr. psihosocialnimi in intelektualnimi).[96] Člen torej varuje pravico do tolmačenja in prevajanja za obdolžence invalide, vendar to izrecno stori le za nekatere skupine invalidov. Diskrecijska pravica sodnika, da zagotovi prilagoditve v smislu prevajanja in tolmačenja za druge skupine invalidov, pa obstaja v tretjem odstavku 8. člena ZKP. V skladu s tem členom lahko sodišče odloči, da je "glede na konkretne okoliščine primera treba zagotoviti tolmačenje ali prevajanje tudi drugega gradiva ali dejanj, da se zagotovi uresničevanje jamstev ali pravic v predkazenskem ali

93 Člen 3(3) ZIMI

94 https://www.sodisce.si/informacije/gluhi_in_slepi_v_sodnih_postopkih/

95 https://irssv.si/wp-content/uploads/2023/03/Status_invalidov_2020_vmesno2.pdf

96 ZKP, 8. odstavek 8. člena

ZAKONODAJNI IN POLITIČNI OKVIR

02 Pregled nacionalnega pravnega okvira glede dostopa do pravnega varstva

kazenskem postopku". Na podlagi te določbe ima torej sodišče diskrecijsko pravico, da podpora zagotovi tudi osebam s psihosocialnimi in intelektualnimi ovirami, če to zahtevajo okoliščine primera.

Prilagoditev postopkov za zaslišanja

V skladu s 233. členom ZKP lahko v primerih, ki jih določa zakon, zaslišanje obdolženca poteka s pomočjo tolmača. V zvezi z osebami z motnjami v duševnem razvoju se določba sklicuje le na potrebe gluhih in oseb z govornimi motnjami, ki lahko potrebujejo pomoč tolmača znakovnega jezika. Tolmačenje v lažji jezik za obdolžence s psihosocialnimi in intelektualnimi ovirami v poglavju o zaslišanju obdolženca v ZKP očitno ni izrecno predvideno. Krovni zakon ZIMI o invalidih ne predvideva nobenih drugih prilagoditev, ki bi jih bilo treba izvesti med sodnim postopkom. Niti ZKP, niti ZIMI, niti veljavna nacionalna strategija o invalidnosti ne predvidevajo ukrepov, kot so prilagoditev prostora, ustrezni prostori za čakanje, odstranitev plaščev in lasulj, ločeni vhodi v stavbe in čakalnice ter zaščitni zaslони za ločevanje invalidov od drugih, če je to potrebno zaradi fizične ali čustvene stiske. Čeprav prilagoditve hitrosti postopka, spremembe načina zaslišanja v ustreznih okoliščinah, kot so dovolitev vodilnih vprašanj, izogibanje sestavljenim vprašanjem, iskanje alternativ za zapletena hipotetična vprašanja, zagotavljanje dodatnega časa za odgovarjanje, dovoljevanje odmorov po potrebi in uporaba preprostega jezika, v navedenih pravnih dokumentih niso predpisane, se take prilagoditve morebiti že izvajajo v praksi.

V skladu s 310. členom ZKP se lahko glavna obravnava preloži na podlagi sklepa senata, če se med drugim med sojenjem ugotovi, da je obdolženec ob storitvi kaznivega dejanja zbolel za začasno duševno boleznijo ali začasno duševno motnjo.

Pravica do navzočnosti na sojenju

Prisotnost obdolženca med glavno obravnavo ni vedno obvezna. Tretji odstavek 307. člena ZKP določa, da lahko senat odloči, da se glavna obravnava opravi v odsotnosti obdolženca, če njegova navzočnost ni potrebna, če je navzoč njegov zagovornik in če je bil obdolženec predhodno zaslišan. ZIMI in akcijski program se ne nanašata na pravico obdolžencev do navzočnosti na sojenju kot tako, vendar pa ZIMI prepoveduje diskriminacijo na podlagi invalidnosti v zvezi z dostopom do objektov, namenjenih javni rabi - torej do sodišč.[97]

ZAKONODAJNI IN POLITIČNI OKVIR

02 Pregled nacionalnega pravnega okvira glede dostopa do pravnega varstva

Obravnave na daljavo

Ob izpolnjevanju enega od štirih pogojev iz člena 244.a ZKP lahko zaslišanje obdolženca poteka prek videokonference. Glede obdolžencev lahko zaslišanje obdolženca poteka na daljavo, če je pristojni organ v skladu z ZKP ali mednarodno pogodbo vložil ustrezno prošnjo v drugo državo ali če "zaradi drugih upravičenih razlogov ni zaželeno ali možno, da bi oseba prišla k organu, ki opravlja zaslišanje".

Spremljanje pravic

Neodvisni mehanizem

Na nacionalni ravni je Svet za invalide Republike Slovenije neodvisen organ, ki je zadolžen za spodbujanje in spremljanje izvajanja Konvencije o pravicah invalidov.[98] Vendar po mnenju Odbora ZN za pravice invalidov in slovenskega Varuha človekovih pravic Svet ne izpolnjuje vseh zahtev, ki so potrebne, da bi deloval kot neodvisen organ za spremljanje varstva pravic v skladu s 33. členom Konvencije.[99] Vlada Republike Slovenije je jeseni leta 2022 začela razprave o obravnavi tega vprašanja.[100]

Leta 2013 je Svet pripravil začetno poročilo o izvajanju Konvencije, vendar v njem ni omenil procesnih prilagoditev, ki so med kazenskim postopkom zagotovljene osebam z intelektualno ali psihosocialno oviranostjo, ali v dostop do pravnega varstva na splošno.[101] Na podlagi raziskave se zdi, da Svet v poznejših letih ni pripravil nobenega drugega poročila o izvajanju Konvencije. Poleg tega je v zvezi s spremljanjem Nacionalni svet invalidskih organizacij Slovenije (NSIOS), nevladna organizacija, ki povezuje različne reprezentativne in druge invalidske organizacije, leta 2017 kritiziral delo Sveta in trdil, da je sistem spremljanja uresničevanja pravic odsoten in pomanjkljiv. Po mnenju NSIOS

98 <https://www.gov.si/zbirke/delovna-telesa/svet-za-invalide-republike-slovenije/>

99 https://www.iusinfo.si/Priloge/PRIPDZ/PRIPDZ101E0117IXN3_7_1.PDF

100 <https://drzavnisvet.si/post/656652/posvet-ureditev-neodvisnega-telesa-v-skladu-s-33-clenom-konvencije-o-pravicah-invalidov>

101 <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MZZ/Dokumenti/multilateral/clovekove-pravice/porocila-SLO-po-instrumentih-o-clovekovih-pravicah/bc31dc603c/Uvodno-porocilo-Slovenije-o-izvajanju-Konvencije-o-pravicah-invalidov.pdf> str. 19

ZAKONODAJNI IN POLITIČNI OKVIR

02 Pregled nacionalnega pravnega okvira glede dostopa do pravnega varstva

pomanjkanje ustreznega spremljanja otežuje oceno izvajanja vseh temeljnih določb Konvencije in drugih. Opozorili so tudi na splošno pomanjkanje izvajanja celostne strategije varstva invalidov v Sloveniji.[102]

Januarja 2023 sta NSIOS in Svet opozorila slovensko vlado na njeno zavezo, da bo v tem letu pripravila poročilo o izvajanju konvencije.[103] Poudarila sta, da bi zbirka vseh poročil in posebnih poročil o uresničevanju pravic invalidov v skladu s konvencijo omogočila dober vpogled v dejansko stanje na področju varstva pravic v državi. Čeprav bi s pripravo poročila država spremljala uresničevanje pravic invalidov, je vprašljivo, v kolikšni meri bi bilo poročanje legitimno in celovito v luči neodvisnosti. V zvezi s tem naj bi NSIOS pripravili senčno poročilo, ki bi komentiralo državno poročilo oziroma se nanj odzvalo.[104] Poročanje NSIOS bi se lahko štelo za bolj neodvisno, saj deluje kot nevladna organizacija.

102 <http://www.drustvo-distrofikov.si/?p=17950>

103 https://ds-rs.si/sites/default/files/dogodek/658-1zap_predlog.pdf str. 6

104 https://ds-rs.si/sites/default/files/dogodek/658-1zap_predlog.pdf str. 6

03 Usposabljanje in ozaveščanje strokovnjakov s področja kazenskega pravosodja

Glede na javno dostopne informacije se zdi, da usposabljanje strokovnjakov s področja kazenskega pravosodja o dostopu invalidov do pravnega varstva poteka le v omejenem obsegu. Osrednji organ za izobraževanje v pravosodju, Center za izobraževanje v pravosodju, ki deluje pod okriljem Ministrstva za pravosodje, organizira module za dodatno usposabljanje strokovnjakov v pravosodju in kvalifikacijske tečaje za delo. Center je pristojen tudi za organizacijo in izvedbo državnega pravniškega izpita, ki je eden od pogojev za opravljanje funkcije sodnika, državnega tožilca in odvetnika. Center je v preteklosti izvedel naslednja usposabljanja, povezana z invalidnostjo:

- **16.9.2021 Dnevi duševnega zdravja;** multidisciplinarna obravnava aktualnih tem na področju duševnega zdravja, praktični vidiki izvajanja zakonskih določb in pregled sodne prakse. Konferenca je bila organizirana v sodelovanju z Varuhom človekovih pravic, Ministrstvom za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti, Ministrstvom za zdravje in Združenjem centrov za socialno delo.[105]
- **7.4.2021 Obravnava otrok s posebnimi potrebami;** medresorsko posvetovanje strokovnjakov z različnih področij dela, ki se ukvarjajo z otroki; posvetovanje poteka vsako leto, organizira ga združenje državnih tožilcev in policije v sodelovanju s Centrom za izobraževanje v pravosodju, leta 2021 na temo otrok s posebnimi potrebami.[106]
- **Jesen 2022 HELP Spletni tečaj o pravicah invalidov;** tečaj se je začel z uvodnim spletnim seminarjem o mednarodnih standardih in standardih Sveta Evrope v zvezi s pravicami invalidov. [107] Urad Varuha človekovih pravic RS in Urad Zagovornika načela enakosti sta delila lastne izkušnje na področju varstva pravic invalidov.[108] Informacij o tečaju na spletu še ni na voljo (le izdaja iz leta 2017).

105 <https://cip.gov.si/aktivnosti/detajli/?ID=d2e797ef-a075-eb11-9c65-005056818ee6&Tag=470>

106 <https://www.dt-rs.si/158/obrnava-otrok-s-posebnimi-potrebami-letos-v-srediscu-tradicionalnega-posveta> Javno dostopnih informacij o konzulaciji je malo.

107 <https://cip.gov.si/aktivnosti/detajli/?ID=5fc805d2-5d57-ec11-9c77-005056818ee6&Tag=470>

108 https://cip.gov.si/media/2822/program_spletni-uvodni-seminar-help_pravice-oseb-z-ovirami_2022_p_2.pdf

04 Statistika in podatki o dostopu do pravnega varstva

Po vedenju avtorjev javno dostopni statistični podatki o dostopu invalidov do pravnega varstva ne obstajajo.[109] Čeprav Ministrstvo za pravosodje prek sistema Bilten četrtletno zbira in javno objavlja določene statistične podatke o delu sodišč in zadevah,[110] na spletni strani ni bilo mogoče najti relevantnih podatkov s tega področja. Na uradno prošnjo Ministrstvu za pravosodje za pridobitev relevantnih statističnih podatkov s tega področja smo z Direktorata RS za kaznovalno pravo in človekove pravice, ki deluje pod okriljem ministrstva, prejeli odgovor, da "ministrstvo samo ne zbira in ne razpolaga s podatki o številu sodnih obravnav v kazenskem postopku, kjer je bil obdolženec oseba z invalidnostjo ali o številu izrečenih varnostnih ukrepov obveznega psihiatričnega zdravljenja oseb z invalidnostjo, niti se tako podrobnega zbiranja podatkov ne načrtuje." Ministrstvo je tudi navedlo, da nimajo dostopa do drugih podatkov kot tistih, ki so javnosti dostopni prek sistema Bilten.

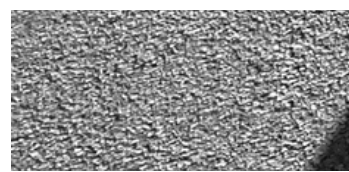
109 <https://podatki.gov.si/dataset/43606a24-b254-40ef-846d-2b7df3db22ed/resource/124b649f-d599-44a1-ab5c-69b71316492c/download/sodnastatistika2022.pdf>

110 <https://podatki.gov.si/dataset/sodna-statistika-bilten>

DOSTOP OBDOLŽENCEV S POSEBNIMI
POTREBAMI DO PRAVNEGA VARSTVA

IZKUŠNJE
OBDOLŽENCEV S
POSEBNIMI POTREBAMI
GLEDE DOSTOPA DO
SODNEGA VARSTVA

DOSTOP OBDOLŽENCEV S POSEBNIMI POTREBAMI DO PRAVNEGA VARSTVA

- 01** Izkušnje tožnikov z invalidnostjo
- 02** Izkušnje strokovnjakov s področja kazenskega pravosodja
- 03** Izkušnje nevladnih organizacij, institucij za človekove pravice in strokovnjakov podpornih služb

IZKUŠNJE OBDOLŽENCEV S POSEBNIMI POTREBAMI GLEDE DOSTOPA DO SODNEGA VARSTVA

Da bi preučili izkušnje različnih deležnikov glede dostopa do sodnega varstva za obdolžence z intelektualno in/ali psihosocialno oviranostjo v Sloveniji - ugotavljanje ovir, izzivov in področij izboljšav, ki jih pri tem vidijo - je bilo opravljenih 11 polstrukturiranih intervjujev (za podrobnejše informacije glej Prilogo 1) z osebami z

- intelektualno ali psihosocialno oviranostjo (N=2, dve ženski), odvetniki (N=1),
- sodniki (N=1),
- tožilci (N=1),
- policijo (N=1),
- strokovnjaki podpornih služb (N=2),
- nacionalno institucijo za človekove pravice (N=2)
- in nevladno organizacijo (N=1).

V nadaljevanju bomo predstavili glavne ugotovitve teh polstrukturiranih intervjujev.

IZKUŠNJE OBDOLŽENCEV S POSEBNIMI POTREBAMI GLEDE DOSTOPA DO SODNEGA VARSTVA

01 Izkušnje tožnikov z invalidnostjo

Informacije, pridobljene v dveh intervjujih z obdolženci, oziroma obdolženkami, so dale omejen vpogled v to na kakšen način osebe z invalidnostmi doživljajo slovenski kazenskoopravni sistem. Intervjuja sta bila vseeno pomembna, če upoštevamo dejstvo, da smo imeli možnost obravnavati perečo problematiko s katero se zapor, zaporniki in osebje zapora trenutno soočajo, z različnih vidikov, saj je bil intervju opravljen tako z direktorico zapora, psihologinjo v zaporu in obdolženkami, oziroma zapornicama, samima. Četudi bi za boljši vpogled v splošno stanje v zaporih na tem področju bilo potrebno izvesti več daljših intervjujev, je bila raziskava dotičnega primera z več zornih kotov prav tako uporabna za vpogled v širši problem.

Opredeljene izkušnje, izzivi in področja izboljšav

Pravna pomoč in zagotavljanje postopkovnih prilagoditev

>> Pravica do informacij

Med pogovorom sta obe intervjuvanki dali vtis, da svoj položaj dobro razumeta, saj sta bili zmožni naštevati več dogodkov, ki so se jima zgodili, kazni, ki jih prestajata, ter svoje prošnje za pogojni izpust. Ena od intervjuvank se je tudi zavedala faze postopka, saj je dejala, da po prejemu zdravniškega in psihiatričnega mnenja le še čaka odgovor sodišča glede pogojnega izpusta. Vendar pa vsaj v primeru ene izmed intervjuvank obdolženki ni bilo jasno, zakaj je bila, namesto namestitve v zaporu, kot je zahtevala, nameščena v forenzično enoto na psihiatrično zdravljenje. Zato je obenem vprašljivo, ali je bila intervjuvanka ustrezno in takoj obveščena o razlogih, zakaj je namestitev v psihiatrično ustanovo v njenem primeru potrebna. Ena izmed intervjuvank je omenila, da informacije pridobiva s strani mentorja, ki ga ima na voljo v zaporu.

Obe intervjuvanki sta se pogled tega v veliki meri spomnili imen in priimkov svojih odvetnikov in nekaterih drugih udeležencev v kazenskem postopku, kar lahko kaže na to, da sta bili o postopku vsaj do neke mere obveščeni in seznanjeni s potekom.

IZKUŠNJE OBDOLŽENCEV S POSEBNIMI POTREBAMI GLEDE DOSTOPA DO SODNEGA VARSTVA

01 Izkušnje tožnikov z invalidnostjo

>> Pravna pomoč in pravica do dostopa do odvetnika

V času postopka sta imeli obe intervjuvanki zagotovljen dostop do odvetnika, vendar se možnosti obe nista posluževali vse čas. Izkušnje, ki sta jih imeli s svojimi pravnimi zastopniki so se razlikovale, saj je bila ena od njiju mnenja, da je bil njen odvetnik v redu,[111] medtem ko je druga govorila o negativnih izkušnjah z njimi.[112] Naštela je imena treh odvetnikov, ki jih je imela v preteklosti, in dejala, da zanjo niso storili ničesar, ker jim ni uspelo, da bi jo iz psihiatrične bolnišnice premestili v zapor. Kot pravi sama, je bilo sodišče:

"neprijetno zato, ker mela sem zanič odvetnico. In ona me je pač, nikak ni spustila na lg. Ker je rekla, da to zame ni smiselno, da raje potrebni ukrepi v pač v forenziki, potem sem se zelo jokala po totem naroku. Potem se dobila Berkoviča, če ga poznate. Robert Berkovič. On isto nič ni naredil zame. /.../ Potem pa sem dobila Sandi Vukoviča. On isto ni bil, je bil pa zato sodni izvedenec. Da mene, za mene je boljše okolje lg kot zdravljenje na forenzični enoti."
[113]

Imela je tudi občutek, da je odvetnikom zanjo vseeno, predvsem zato, ker niso želeli enako kot ona.[114] Po drugi strani se je v primeru druge intervjuvanke zdelo, da ima boljši odnos z odvetniki, saj je povedala, da še vedno ima zagovornika (čeprav drugega kot prej) in da mu piše pisma.[115] On jo obvešča o fazah postopka in zadevah, povezanih s sodiščem.

>> Pravica do tolmačenja in komunikacijske podpore

Po besedah ene od intervjuvank, ki odvetnika nima več, vsa gradiva in informacije, ki jih prejme od sodišča (npr. mnenje sodišča), prebere sama.[116]

>> Stik s policijo

Ena od intervjuvank je svoje stike s policijo opisala na sledeč način:

111 SI/DI/F/01

112 SI/ DPS/F/02

113 SI/ DPS/F/02

114 SI/ DPS/F/02

115 SI/DI/F/01

116 SI/ DPS/F/02

IZKUŠNJE OBDOLŽENCEV S POSEBNIMI POTREBAMI GLEDE DOSTOPA DO SODNEGA VARSTVA

01 Izkušnje tožnikov z invalidnostjo

*"Ja, ja, je prišla policija, sem bila zvezana, in je prišla policija, reševalci, so me peljali v bolnico na forenziki. /.../ Oni so bili v redu, samo kričala sem p*****, p*****, jedna ta pa ta. Sem bila pod tistim šokom, nisem smela tudi copate obut, sem prišla v natikače." [117]*

Povedala je še, da policisti niso bili grobi ali nesramni, da tudi ona ni bila groba in da so se med seboj pogovarjali. Po njenih besedah je bilo pri policiji in sodišču vse v redu.

>> V zaporu

Ena od intervjujank je izrazila nezadovoljstvo z zaporom in dejala, da:

"Jaz se na lgu ne počutim dobro. Ne. Ker me izkoriščajo, me zajebavajo, me žalijo." [118]

Vendar pa intervjuvanka situacije ni podrobneje opisala.

>> Psihiatrična bolnišnica/institucija

Ena od intervjujank je opisala svojo nemirnost med pridržanjem policie, ko so jo pripeljali na psihiatrijo:

"Sam ko sem bila jezna je pa tudi manjkalo, da ne bi enga tega odvetnika brcnila med noge. Od tiste jeze pa misl prstne odtise vzet pa iz ust. Pa je ena sestra rekla, da rajši ne, da lahko ugriznem, pa tudi dol pojem, in sem bila tudi nevarna." [119]

Tako obstaja dvom, da obdolženki, in kasneje obsojenki, o poteku postopka nista bili povsem ali primerno obveščeni, da bi razumeli dogajanje in potrebo po odvetju brisa.

IZKUŠNJE OBDOLŽENCEV S POSEBNIMI POTREBAMI GLEDE DOSTOPA DO SODNEGA VARSTVA

01 Izkušnje tožnikov z invalidnostjo

>> Med sojenjem/stiki s sodniki

Ena od intervjuvank je na kratko opisala svojo izkušnjo s sodiščem in dejala, da postopka ni bilo težko razumeti, da so bili vsi prisotni prijazni in da so ji vse razložili.[120] Glede interakcije s sodnikom je povedala, da sta se pogovarjala, da so bile tam tudi priče in da je bilo rečeno, da ne bo več nameščena v zavodu, ampak bo šla v zapor, s čimer se je intervjuvanka strinjala.[121]

Slišana mnenja in pozitivne ter/ali negativne izkušnje

Čeprav je vprašljivo, v kolikšni meri sta intervjuvanki postopek in razloge za njuno občasno namestitev v psihiatrično ustanovo v celoti razumeli, se zdi, da je vsaj ena izmed obeh intervjuvank imela pozitivno, ali vsaj nevtralnno izkušnjo s kazenskim postopkom. Nezadovoljstvo ni bilo izrecno izraženo.

120 SI/ DI/F/01

121 SI/ DI/F/01

IZKUŠNJE OBDOLŽENCEV S POSEBNIMI POTREBAMI GLEDE DOSTOPA DO SODNEGA VARSTVA

01 Izkušnje tožnikov z invalidnostjo

Glavna priporočila

Priporočila odgovornim državnim institucijam v zvezi z zgoraj navedenim tematikami so naslednja:

- **Priprava seznama pravnih zastopnikov s strokovnim znanjem s področja invalidnosti**, ki poznajo težave in ovire, s katerimi se srečujejo osebe z invalidnostmi, zlasti tisti z intelektualno in psihosocialno oviranostjo. Obenem je potrebno zagotoviti, da je seznam pravnih zastopnikov na voljo relevantnim osebam, t.j. invalidom in osebam, ki delujejo na področju invalidnosti (npr. društva, zavodi).
- **Priprava seznama postopkovnih prilagoditev, ki jih je v času postopka mogoče zahtevati**. Boljša obveščенost o možnih prilagoditvah bi osebam z invalidnostjo omogočala sklicevanje na relevantne postopkovne prilagoditve, ki jih individualno potrebujejo za učinkovito sodelovanje v kazenskem postopku.
- **Zagotavljanje informacij v lahkem branju**. Nudenje informacij v lahko berljivi obliki bi udeležencem zagotovila višjo raven obveščенosti o njihovih pravicah v kazenskem postopku. Informacije se lahko zagotovijo tako v pisni obliki, kot tudi v obliki video vsebin. V širšem smislu bi nudenje informacij v lažji obliki bi na splošno zagotavljala boljšo dostopnost sodnega sistema širši javnosti.

IZKUŠNJE OBDOLŽENCEV S POSEBNIMI POTREBAMI GLEDE DOSTOPA DO SODNEGA VARSTVA

02 Izkušnje strokovnjakov s področja kazenskega pravosodja

Kar zadeva strokovnjake s področja kazenskega pravosodja, smo imeli priložnost opraviti razgovor z osebo, ki je zaposlena na delovnem mestu sodnika kazenskega sodišča, odvetnico z omejenimi izkušnjami pri delu z invalidi, pisne odgovore na vprašanja pa smo dobili tudi od višje državne tožilke. Izsledki pogovora s svetovalcem na Direktoratu za kaznovalno pravo in človekove pravice, ki deluje pod okriljem Ministrstva za pravosodje, se niso zdeli relevantni za obravnavo, saj intervjuvanec ni imel izkušenj z delom z osebami z oviranostmi. Poleg tega smo imeli priložnost intervju opraviti z direktorico enega izmed slovenskih zaporov, v katerem sta trenutno nameščeni zgoraj intervjuvani osebi, ki tam prestajata zaporno kazen.

Izkušnje, izzivi in področja izboljšav

Glavni prepoznani izzivi

Po mnenju tožilke je eden od izzivov, s katerimi se soočajo osebe s psihosocialnimi in intelektualnimi ovirami v sistemu kazenskega pravosodja, seznanitev z že obstoječimi določbami slovenskega kazenskega prava, ki bi jim omogočile učinkovito uveljavljanje pravice do obrambe. Po njenih besedah zakon že zagotavlja zaščito invalidov z načini prilagajanja postopka njihovim individualnim potrebam, vendar so obdolženci slabo obveščeni o svojih zakonskih pravicah in načinih, kako jih lahko uporabijo na podlagi obstoječega zakona.

Namestnik Varuha pa je menil, da je eden glavnih izzivov za invalide strah pred neznanim. Kazenskopravni postopki so še posebej zahtevni za osebe, ki težko razumejo, kaj se dogaja in kakšne posledice bo imel postopek zanje. Poleg tega je lahko dodaten vsebinski izziv, s katerim se soočajo invalidi, neprepoznavanje, da ima oseba invalidnost, kot je poudarila sodnica. Po njenem mnenju lahko dejstvo, da invalidnost osebe ni prepoznana, izhaja iz dejstva, da odvetnik z obdolžencem ne sodeluje ustrezno, ali v primerih, ko osumljenec še nima izbranega ali dodeljenega zagovornika. V primeru manka izvedenskega mnenja o prisotnosti invalidnosti, je invalidnost včasih precej težko prepoznati.

IZKUŠNJE OBDOLŽENCEV S POSEBNIMI POTREBAMI GLEDE DOSTOPA DO SODNEGA VARSTVA

02 Izkušnje strokovnjakov s področja kazenskega pravosodja

V pogovoru z direktorico zapora je bilo v zvezi z zgoraj omenjenima intervjuvankama, ki v zaporu trenutno prestajata zaporno kazen, izpostavljenih več izzivov, s katerimi se zapor trenutno sooča. Težava je predvsem v tem, da obsojenki po besedah direktorice ne spadata niti v zapor niti v enoto za forenzično psihiatrijo, kot o slednjem menijo tudi zdravstveni strokovnjaki. V situaciji, kjer je bila njuna prištevnost zmanjšana, ne pa izvzeta, sta se znašli v sivi coni, kjer nobena od obeh ustanov, ne zapor in ne psihiatrična institucija, ne more ustrezno in celovito poskrbeti za njuno bivanje. Zato bi po mnenju direktorice zapora to sivo cono zmanjšane duševne zmožnosti, kjer morajo obsojenci še vedno prestajati kazen, vendar v praksi potrebujejo zdravstveno obravnavo in skrb, lahko obravnavali kot še en glavni izziv, s katerim se soočajo vsi vpleteni. Njena zaskrbljenost je bila izražena v naslednjem citatu:

“Ker to so nekak, bom rekla, osebe, ki mi ocenjujemo, da niso za zapor, na forenziki nekako ocenjujejo, da je zdravljenje zaključeno in niso niti za forenziko, kazen morajo nekak prestat in smo tako v enem začaranem krogu kaj sploh in kako, bom rekla, po strokovni plati z njimi delat. Pa tu, da je za njih varno poskrbljeno.”[122]

Postopek ugotavljanja invalidnosti

Čeprav, kot pravi tožilka, ZKP izrecno ne predvideva ugotavljanja psihosocialne in/ali intelektualne oviranosti obdolžencev v občem pomenu te besede, pravosodni sistem identificira osebe z invalidnostmi, kot je določeno v 256. členu ZKP. Poudarila je, da se psihiatrični pregled odredi v primeru manka prištevnosti ali oslabljenih sposobnosti zaradi trajne ali hude duševne motnje, ali če obstaja resen dvom, da je obdolženec zaradi svojega duševnega stanja nesposoben sodelovati v kazenskem postopku. Tožilka je ob povzemanju zakonodaje poudarila, da je izvedenec psihiatrične stroke tisti, ki ugotavlja obdolženčevo motnjo ali prizadetost in morebitno nezmožnost udeležbe v postopku pred sodiščem.

Po izkušnjah sodnice se intelektualne in psihosocialne motnje včasih ugotovijo v fazi preiskave, včasih, vendar redko, pa na sodišču med zaslišanji. Po njihovih navedbah so motnje včasih prepoznane tudi med samim policijskim postopkom. Takoj, ko je invalidnost prepoznana, se imenuje izvedenec psihiatrične stroke za oceno. Sodnica je tudi opozorila, da se za oceno

IZKUŠNJE OBDOLŽENCEV S POSEBNIMI POTREBAMI GLEDE DOSTOPA DO SODNEGA VARSTVA

02 Izkušnje strokovnjakov s področja kazenskega pravosodja

invalidnosti obdolžencev ne uporablja noben standardni postopek. V zvezi z vprašanjem o elektronskem sistemu za vodenje zadev je navedla, da v Sloveniji takega celovitega sistema ni, kar je na voljo, pa je precej omejeno in ne optimalno - teoretično bi se lahko nekateri podatki o obdolžencih izgubili, ko bi zadeva prehajala iz ene faze v drugo. V zvezi s sistemom je birokracija dolgotrajna in vnos nekaterih podatkov iz fizičnih spisov v elektronski sistem zahteva veliko časa. Po njenih besedah bi več upravne podpore v zvezi s tem optimiziralo njihovo delo.

>> Posledice ugotovitve invalidnosti

Po besedah tožilke, če sodišče s pomočjo izvedenca psihiatrične stroke ugotovi, da obtoženec pri storitvi kaznivega dejanja ni bil prišteven, ni kriv kaznivega dejanja.[123] Ponovila je zakon, in dejala, da lahko ugotovitev invalidnosti privede do obveznega psihiatričnega zdravljenja v zdravstveni ustanovi ali na prostosti, v kolikor so izpolnjeni ustrezni pogoji navedeni v kazenskem zakoniku.[124]

V zvezi z namestitvijo oseb z oviranostmi v zavode po opravljeni oceni je sodnica opozorila, da so mladoletniki včasih nameščeni na forenzični oddelek skupaj z odraslimi, ker v Sloveniji ni specializiranega forenzičnega oddelka za mladoletnike. Dejansko je v Sloveniji le en forenzični oddelek, in sicer v Mariboru.

Po besedah direktorice zapora strokovno mnenje izvedenca psihiatrične stroke, ki vključuje oceno zdravstvenega stanja obsojenca, ni vedno del dokumentacije, ki jo zapor prejme, kar pomeni, da mora urad zapora zanjo zaprositi posamezno.

>> Informacije o prilagoditvah

Odvetnica je v zvezi z odobritvijo postopkovnih prilagoditev dejala, da za njih lahko zaprosi, vendar je potem od posameznega sodnika odvisno, ali bo prišlo do odobritve. Zahteva tožene stranke v tem primeru ni potrebna. Težava nastane, če sodnik meni, da odvetnica in njena stranka s prošnjo za prilagoditve poskušata postopek le zavlačevati. Iz lastnih izkušenj pove, da v primeru prilagoditev, ki se v sodnih postopkih uporabljajo pogosto, odobritve ni težko dobiti, težje pa je pridobiti odobritev za tiste prilagoditve, ki se v postopkih ne uporabljajo tako pogosto.

123 Obramba zaradi neumnosti, člen 28 kazenskega zakonika

124 člena 70.a in 70.b kazenskega zakonika

IZKUŠNJE OBDOLŽENCEV S POSEBNIMI POTREBAMI GLEDE DOSTOPA DO SODNEGA VARSTVA

02 Izkušnje strokovnjakov s področja kazenskega pravosodja

Odvetnica tudi ne pozna nobenega enotnega sistema za priznavanje invalidnosti, ki bi sistematično zagotavljal uporabo ustreznih ukrepov in prilagoditev. Včasih invalidnost in ukrepe ugotavlja že policija ali tožilec, kot je razvidno iz spisa, pojasni.

>> Uporaba sile ali prisile

Tožilka je v odgovoru glede uporabe sile ponovila zakon, v skladu s katerim se za pridobitev izjave obdolženca ne sme uporabljati sile, groženj ali drugih podobnih prisilnih sredstev.

Zagotavljanje postopkovnih prilagoditev

>> Pravica do informacij

Tako kot vsi drugi obdolženci tudi invalidi informacije o svojih pravicah v postopku najprej prejmejo s strani policije ali preiskovalnega sodnika v predkazenskem postopku, je pojasnila tožilka. Tistim, za katere je bilo ugotovljeno, da imajo psihosocialno in/ali intelektualno oviranost, se informacije posredujejo ustno, pri čemer se uporabijo ustrezne komunikacijske prilagoditve. Izhajajoč iz zakona je tožilka navedla, da enako velja za zagotavljanje informacij v času sojenja, ki jih zagotavlja kazensko sodišče. Če obdolženec ni ustrezno in v celoti obveščen o svojih pravicah, se dokazi, pridobljeni z zaslišanjem, izločijo.

Poleg tega obstajata dve pomembni procesni jamstvi, ki osebam z intelektualno in psihosocialno oviranostjo omogočata razumevanje njihovega položaja: obveznost obveščanja v jeziku, ki ga oseba razume, in pravica do zagovornika, pojasnjuje tožilka. V zvezi s prvim se je tožila sklicevala na peti odstavek 4. člena ZKP, ki določa, da morajo biti osebe, ki jim je odvzeta prostost, o svojih pravicah obveščene pisno, v maternem jeziku ali v jeziku, ki ga razumejo, kar je po mnenju tožilke mogoče razumeti širše. Tožilka je še poudarila, da so procesne prilagoditve najučinkoviteje zagotavljane skozi dejansko ravnanje državnih organov, če ti svoje ukrepe izvajajo dosledno, na podlagi zakona in če v predkazenskem in sodnem postopku uporabljajo ustrezna komunikacijska sredstva. V zvezi s priporom je tožilka opozorila tudi na možnost uporabe preprostejšega jezika pri izdaji sklepov o priporu obdolžencem (z manj pravne terminologije), kar pomeni prilagoditev komunikacije obdolžencom invalidom.

IZKUŠNJE OBDOLŽENCEV S POSEBNIMI POTREBAMI GLEDE DOSTOPA DO SODNEGA VARSTVA

02 Izkušnje strokovnjakov s področja kazenskega pravosodja

Poleg tega tožilka ugotavlja, da zagotovljene informacije trenutno niso združljive s podporno tehnologijo, ki jo uporabljajo osebe z oviranostmi.

Po besedah odvetnice so nekatere informacije o pravicah obdolžencev na sodišču posredovane v obliki informativnih dokumentov, vendar se večina informacij vseeno posreduje v ustni obliki. Enako je bilo potrjeno s strani sodnice. Dodala je še, da so po njenem mnenju vsi, ki sodelujejo v kazenskem postopku, odgovorni, da obdolžence opremijo z informacijami o poteku postopkov in o njihovih pravicah - policija, sodišče in državno tožilstvo.

>> Pravica do tolmačenja in komunikacijske podpore - na splošno

Po navedbah tožilke informacije, ki presegajo zgoraj omenjen pouk o pravicah obdolženca (zagotovljen s strani policije, preiskovalnega sodnika, sodnih delavcev), in pravno pomoč, zagotavlja predvsem obdolženčev zagovornik. Tudi sodnica je bila mnenja, da je naloga zagovornika, da invalidnim osebam individualno pomaga z informacijami. V zvezi z nudenjem informacij je odvetnica dodatno poudarila, da je sicer na policiji, da obdolžencem posreduje informacije in jim razloži, kaj se bo zgodilo, vendar kot sodnica vedno vseeno preveri koliko tega je obdolženec zares razumel. Včasih je treba informacije večkrat ponoviti, tudi na sodišču, je dejala. Sodnica je poudarila tudi, da so prilagoditve načina govora in posredovanja informacij, ter ponavljanje in poenostavljanje informacij, potrebni tudi v primerih, ko ljudje v postopku doživljajo veliko stresa. Zato so prilagoditve lahko dejansko potrebne tudi v primerih, ki sami po sebi ne vključujejo invalidnosti.

Sodnica je med drugim opozorila tudi na splošni duh uporabe prava, in sicer, da v kolikor zakonodaja sama določenih prilagoditev kot izrecno obveznih ne predpiše, se ukrepi v tej smeri v praksi najverjetneje ne bodo izvajali.

IZKUŠNJE OBDOLŽENCEV S POSEBNIMI POTREBAMI GLEDE DOSTOPA DO SODNEGA VARSTVA

02 Izkušnje strokovnjakov s področja kazenskega pravosodja

>> Pravica do tolmačenja in komunikacijske podpore - obravnava

Po mnenju odvetnice je komunikacijska podpora obdolžencem s posebnimi potrebami na splošno zagotovljena, tako da obdolženci razumejo informacije, sporočene med postopkom. Sodnica je tudi navedla, da se sama komunikacijsko podporo uresničuje tako, da govori počasneje, da si za komunikacijo vzame več časa in da je med postopkom potrpežljiva.

>> Prošnje za prilagoditve in ponudbe prilagoditev

Tožilka je v pogovoru dvakrat dejala, da je odločitev o postopkovnih prilagoditvah, kot jih določata ZKP in KZ-1, ter načinu posredovanja pomembnih informacij obdolžencu, najbolje prepustiti organom pregona in pravosodnim organom, ter individualni presoji osebam, ki obdolženca obravnavajo. Po njenem mnenju se pravna jamstva med drugim uresničujejo z dejanskim ravnanjem oseb zaposlenih v organih pregona in pravosodnih organih, kar je po njenem mnenju najprimernejši pristop, saj se na ta način postopek lahko individualno prilagodi tako naravi kot tudi intenzivnosti psihosocialne in/ali intelektualne oviranosti obdolženca. Zato je po njenem mnenju na splošno najpomembnejše potrebo po prilagoditvah priznavati na individualni podlagi. Poleg tega se procesna jamstva zagotavljajo *najučinkoviteje*, če organi predpisane ukrepe izvajajo dosledno in na podlagi zakona ter z uporabo ustreznih komunikacijskih sredstev, čeprav je (pred)kazenski postopek namenjen pregonu morebitnih storilcev kaznivih dejanj.

Po mnenju odvetnice, ki zadeve, v katerih so udeležene invalidne osebe, običajno obravnava v okviru sistema obvezne obrambe, bi lahko že zagotovitev zagovornika osebam, ki se ne morejo zastopati same, obravnavali kot prilagoditev, ki jo zagotavlja sistem kazenskega pravosodja in se zagotavlja po uradni dolžnosti.

Kar zadeva prilagoditve je potrebno upoštevati tudi obdobje, ki sledi sodbi sodišča. V zvezi s tem, in kot je bilo prikazano že prej, je direktorica zapora pojasnila, da okoliščine v zaporu, vsaj v trenutni situaciji, ne zagotavljajo potrebnih prilagoditev osebam z intelektualno ali psihosocialno oviranostjo.

IZKUŠNJE OBDOLŽENCEV S POSEBNIMI POTREBAMI GLEDE DOSTOPA DO SODNEGA VARSTVA

02 Izkušnje strokovnjakov s področja kazenskega pravosodja

"Problem je torej v tem, da kot institucija nekako nismo prilagojeni ali pa nismo sposobni zagotoviti, bom rekla, na nek način ustrezne obravnave, ki jo potrebujejo, ustreznega okolja, varnega zapora, tako za njih kot za vse druge." [125]

Po besedah direktorice zapora, uprava zapora v položaju, v katerem se je znašla, dela vse, kar je v njeni moči, da bi obtoženkama zagotovila ustrezno okolje glede na dane okoliščine:

"V teh posebnih primerih, kot je povedala Andreja, so ti ukrepi še bolj specifični. Vsak teden imamo strokovno skupino, se pravi, kjer se srečuje oddelek za varnost, oddelek za izobraževanje, kjer tedensko preverjajo, ali so ukrepi ustrezni, ali je treba kaj omiliti, kaj dodati. Bistveno je, da se med seboj sporazumevamo." [126]

>> Dostop do odvetnika

Kar zadeva dostop do odvetnika v zaporu, so prilagoditve zagotovljene na način, da je dostop do odvetnika zagotovljen. Po besedah direktorice zapora:

"Zdej te na zaprtem načeloma, odvisno tudi od varnostne ocene, bi načeloma tudi same lahko hodile na namenske izhode. Če bi imela, recimo, potrebo po odvetniku, pa ta ne bi pač bil sposoben pridet ali pa kakšno drugo obravnavo, recimo na društvu za nenasilno komunikacijo, kjerkoli, potem gre taka oseba tudi iz zaprtega režima lahko sama. Zdej te na odprtem in polodprtem itak hodijo same, zdej če bi bile kakšne take akutne situacije se jih verjetno tudi pelje, v spremstvu pravosodnih policistov, čeprav tuki je pa pol tut kadrovski vidik, koliko smo zmožni v tistem trenutku." [127]

Po potrebi pravno pomoč v zaporu nudita tudi direktorica zapora, ki je po izobrazbi pravnica, in še ena zaposlena, prav tako s pravnim znanjem.

125 SI/P/F/05

126 SI/P/F/05

127 SI/P/F/05

IZKUŠNJE OBDOLŽENCEV S POSEBNIMI POTREBAMI GLEDE DOSTOPA DO SODNEGA VARSTVA

02 Izkušnje strokovnjakov s področja kazenskega pravosodja

Obramba zaradi neprištevnosti

Odvetnica je potrdila, da se v skladu z zakonom informacije o odločitvi, da zaradi manka prištevnosti obdolženec ni kazensko odgovoren, obdolžencu sporočijo na ustrezen način. Po njenih besedah obdolženci v postopkih običajno niso prisotni, saj so običajno že nameščeni v eni od ustanov za pridržanje. Odvetnik jih tam obišče in jih, včasih skupaj s strokovnim delavcem, sprti obvešča o njihovi zadevi.

Po mnenju sodnika lahko invalidnost v sodnih postopkih s strani obtožencev deluje na dva načina - nekateri jo zaradi stigmatizacije skrivajo, drugi pa lahko o svoji invalidnosti govorijo v upanju, da bo kazen s tem razlogom nižja. Sodnik je tudi poudaril, da se v primerih, ko gre, ali bi lahko šlo, za psihosocialno in intelektualno oviranost, pomen priznanja kaznivega dejanju obravnava posebej skrbno, zlasti ker bi lahko nanj potencialno vplivala oviranost.

Odnos in usposabljanje/ozaveščenost

V zvezi z usposabljanjem je odvetnica poudarila, da strokovnjaki, zlasti odvetniki, nimajo ustreznih virov izobraževanja za področje invalidnosti. V zvezi s tem bi bilo mogoče storiti veliko več in odvetnikom zagotoviti učne module o temah, kot so komunikacijske spretnosti, prepoznavanje različnih vrst invalidnosti in njihovih pojavnih oblik. Poleg tega je poudarila, da bi lahko odvetniki, policija in sodstvo bolj sodelovali (skupna usposabljanja), da bi ugotovili, s kakšnimi ovirami se vsak od njih srečuje in kako bi jih lahko skupaj premagali. Hkrati je opozorila, da takšni programi usposabljanja običajno niso obvezni in da se mora vsak odvetnik sam odločiti, kako bo opravljal svoje delo in zastopal svoje stranke - ali bo zadevo obravnaval kot le še en primer ali pa bo svoje stranke podpiral tudi na druge načine. Podobno usposabljanja niso obvezna za sodnike, pri čemer je po mnenju odvetnice pomanjkanje zanimanja za takšna usposabljanja velik problem. Omenila je tudi, da nekateri sodniki trdijo, da bi lahko takšna različna usposabljanja neželjeno vplivala na njihovo nepristranskost na sodišču.

Poleg ozaveščanja o pravicah invalidov na podlagi Konvencije o pravicah invalidov je bila odvetnica mnenja, da bi bil vpogled v potrebe invalidov s strani strokovnjakov, ki delujejo na področju invalidnosti, še bolj koristen in cenjen s strani pravnih strokovnjakov.

IZKUŠNJE OBDOLŽENCEV S POSEBNIMI POTREBAMI GLEDE DOSTOPA DO SODNEGA VARSTVA

02 Izkušnje strokovnjakov s področja kazenskega pravosodja

V zvezi z odnosom in ozaveščenostjo je pomembno deliti tudi mnenje tožilke. Po njenem mnenju je razumevanje potreb invalidov:

*"del splošne razgledanosti vsakega posameznika v družbi, ki lahko tudi v svoji poklicni vlogi prispeva k prepoznanju le-teh, da bo enakopravnost invalidov dosledno udejanjena v vseh sferah družbe, tudi v sodnih postopkih. V tem oziru je osveščanje o pravnih dokumentih s področja pravic invalidov prvi korak za razumevanje njihovega položaja in potreb v družbi."
[128]*

Zato meni, da so pravice invalidov sicer že zaščitene v ustrezni zakonodaji, vendar pa manjka ozaveščanje. Ozaveščanje o pravicah bi omogočilo tudi njihovo uresničevanje. Po drugi strani je bil splošni vtis odvetnice o poznavanju pravic invalidov s strani strokovnjakov takšen, da je raven znanja zadovoljiva in da trenutno to ni problem.

Glede odnosa je odvetnica poudarila, da se osebe z intelektualno in psihosocialno oviranostjo včasih dojema kot "dodatno dela", kar med postopkom zahteva dodaten čas in potrebo po izobraževanju o odgovornosti v primerih, ko obdolženec v času storitve kaznivega dejanja ni bil prišteven. Sodnica je izrazila tudi splošno negativno mnenje strokovnjakov s področja kazenskega pravosodja o invalidih in spomnila na to, koliko odpora je bilo s strani sodstva, ko so žrtve kaznivih dejanj po uveljavitvi direktive o pravicah žrtev v slovenskem kazenskem pravu dobile več eksplicitnih pravic. Opozorila je tudi na to, da v slovenskem pravnem sistemu študij prava praktikov (sodnikov, tožilcev ...) ne uči o načinih, kako v kazenskem postopku obravnavati posebnosti posameznih oseb.

IZKUŠNJE OBDOLŽENCEV S POSEBNIMI POTREBAMI GLEDE DOSTOPA DO SODNEGA VARSTVA

02 Izkušnje strokovnjakov s področja kazenskega pravosodja

Dobre prakse

Po mnenju tožilca v Sloveniji obstajajo dobre prakse in programi ozaveščanja, saj so informacije o položaju invalidov v obstoječem sistemu javno dostopne. Informacije zagotavljajo tudi društva, ki delujejo na področju invalidnosti, in Varuh človekovih pravic. Nacionalni akcijski program za invalide 2020-2023 se po njenih besedah nanaša tudi na zelene zakonodajne spremembe, kar prav tako predstavlja pozitivno prakso. Vendar pa tožilca ni podrobneje navedla, katere naj bi bile te zakonodajne spremembe.

Glavna priporočila

Po mnenju tožilke slovensko kazensko pravo v kazenskem postopku za vse obdolžence zagotavlja enako obravnavo in postopkovna jamstva. Na podlagi tega je priporočila, da se pred pripravo novih ukrepov najprej opravi analiza, ali so osebe z intelektualno in psihosocialno oviranostjo dejansko prikrajšane za pravico do sodnega varstva. Poleg tega je trdila, da lahko organi, če pri uporabi določb, ki so že vgrajene v kazenski postopek, svoje ukrepe izpeljejo iz namena teh določb, v dovolj ustreznem obsegu premagajo težave, s katerimi se soočajo osebe s psihosocialnimi in intelektualnimi oviranostmi ali motnjami. Podobno je menila tudi odvetnica, ki je poudarila, da je že v sedanjem okviru slovenskega kazenskega prava mogoče storiti veliko, če se določbe berejo in uporabljajo z vidika človekovih pravic in na podlagi procesnih načel. Drugače je trdila sodnica, ki je menila, da čeprav bi strokovnjaki kazenskega pravosodja (sodniki, tožilci, sodniki in odvetniki) v sedanjem sistemu pravosodja v vsakem primeru lahko naredili več,

“

“ČE TO NE BI DELOVALO, IN MISLIM, DA NE BI, POTEM BI BILO TREBA SPREMENITI ZAKONODAJO. TAKO KOT JE BILO Z ŽRTVAMI, DOKLER SE ZAKONODAJA NI SPREMENILA, SE NI SPREMENILO NIČ, ČEPRAV JE ZAKONODAJA OMOGOČALA VEČINO TEGA, KAR JE BILO POZNEJE PREDPISANO.” [129]

IZKUŠNJE OBDOLŽENCEV S POSEBNIMI POTREBAMI GLEDE DOSTOPA DO SODNEGA VARSTVA

02 Izkušnje strokovnjakov s področja kazenskega pravosodja

Prav tako bi bila koristna tudi vzpostavitev podpornih storitev za odvetnike in druge strokovnjake v pravosodju, ki bi le-te opremile z informacijami o invalidnosti. Na ta način bi bil pravosodni sistem bolj primeren in pripravljen na vprašanja, povezana z invalidnostjo. Poleg tega je odvetnica izpostavil možnost bolj multidisciplinarnega pristopa k obravnavi zadev, ki zadevajo invalidnost, in sodelovanja. Sodnica kazenskega sodišča je predlagala tudi usposabljanje za sodnike in odvetnike.

Sodnica je tudi predlagala, da bi se podobno kot za žrtve, ustanovili služba za podporo obdolžencev, ki bi imela strokovno znanje na področju posebnih potreb po zaščiti, prilagoditev in invalidnosti.

IZKUŠNJE OBDOLŽENCEV S POSEBNIMI POTREBAMI GLEDE DOSTOPA DO SODNEGA VARSTVA

03 Izkušnje nevladnih organizacij, institucij za človekove pravice in strokovnjakov podpornih služb

Da bi pridobili informacije o dostopu do pravnega varstva za osebe z intelektualno in psihosocialno oviranostjo, smo opravili intervjuje z namestnikom Varuha človekovih pravic, socialno delavko v nevladni organizaciji, ki deluje na področju invalidnosti, ter uslužbenko Službe za podporo žrtvam Okrožnega sodišča v Ljubljani.

Izkušnje, ovire, izzivi in področja izboljšav

Socialna delavka je izpostavila tri ovire ali izzive s katerimi se na splošno soočajo invalidi, ne glede na to, ali so žrtve kaznivih dejanj ali obdolženci. Izpostavila je pomanjkanje dostopa do informacij v praksi, pomanjkanje neposredne vključenosti oseb z oviranostmi v sodne postopke in pomanjkanje individualne obravnave teh oseb v obliki individualnega dela.

>> Dojemanje enakosti

Po mnenju namestnika Varuha obdolženci s posebnimi potrebami v praksi niso obravnavani enako kot drugi državljani. Po njegovih besedah zanje ni sistemskega zagotavljanja podpore in pomoči. V zvezi z vprašanjem enake obravnave je socialna delavka poudarila, da invalidi v vsakem postopku potrebujejo individualno delo, torej delo z njimi ena na ena. Po njenih besedah

"ne glede na to, ali gre za storilca ali če so kakorkoli drugače vključeni v postopek, običajno res potrebujejo več časa za to delo, ki bi jih tudi opolnomočilo, da bi prepoznali nekatere vzorce svojega vedenja in jih nato usmerjali naprej".[130]

IZKUŠNJE OBDOLŽENCEV S POSEBNIMI POTREBAMI GLEDE DOSTOPA DO SODNEGA VARSTVA

03 Izkušnje nevladnih organizacij, institucij za človekove pravice in strokovnjakov podpornih služb

V tem smislu jih ne bi smeli obravnavati kot druge državljane, temveč bi jim morali zagotoviti posebne prilagoditve.

>> Pritožbe

Ne socialna delavka iz nevladne organizacije ne namestnik Varuha nista vedela za noben večji primer, ki bi vključeval dostop do pravnega varstva za obdolžence z intelektualno ali psihosocialno oviranostjo. Medtem ko prva v okviru svojega dela z žrtvami ni imela neposrednega stika z obdolženci, je drugi zabeležil le eno peticijo, ki jim je bila nedavno predložena, in sicer s strani Zagovornika pravic oseb s težavami v duševnem zdravju.[131] Obveščen je bil tudi o peticiji, ki jo je pred časom vložila mati otroka z motnjami v duševnem razvoju, vendar ni zabeležil nobene druge peticije, ki bi bila naslovljena na urad Varuha v zvezi z dostopom obdolžencev z motnjami v duševnem razvoju ali s psihosocialnimi motnjami do pravnega varstva. Po besedah namestnika Varuha:

"podobno kot v primeru žrtev tudi pri varuhu človekovih pravic ni takih pobud, če pa so, jih dajo svojci. Takšnih pobud praktično ni, kar pa ne pomeni, da je stanje na tem področju v redu. Bolj se bojimo, da te osebe ne znajo izkoristiti te možnosti ali poskrbeti zase, za svoje pravice." [132]

Ob tej priložnosti je tudi poudaril, da namerava urad Varuha v prihodnje te teme obravnavati prek Centra za človekove pravice, ki deluje pod njegovim okriljem, med drugim kot raziskovalni in izobraževalni organ.

Postopkovne prilagoditve

>> Dostopne informacije

Kot že navedeno zgoraj, je po mnenju socialne delavke iz nevladne organizacije dostop do informacij in na splošno do pravosodnega sistema ena od glavnih ovir za invalide, še bolj za tiste z intelektualno ali psihosocialno oviranostjo, saj informacije v lahko berljivi obliki niso na voljo.

131 Zagovornik je poročal o primeru osebe, ki je na svojem domu gola čakala na policiste, pri čemer se je postavilo vprašanje, ali bo za to osebo ustrezno poskrbljeno, saj naj bi bila zdaj nastanjena v zaporu. Urad varuha človekovih pravic je stopil v stik z njihovim odvetnikom in ga bo v kratkem obiskal.

132 SI/HR/M/09

IZKUŠNJE OBDOLŽENCEV S POSEBNIMI POTREBAMI GLEDE DOSTOPA DO SODNEGA VARSTVA

03 Izkušnje nevladnih organizacij, institucij za človekove pravice in strokovnjakov podpornih služb

Ministrstvo za pravosodje je sicer izdalo informativne brošure o postopkih in pravicah vpletenih oseb, vendar so informacije dostopne le socialnim delavcem in prostovoljcem, ki delajo s temi osebami, in ne osebam samim, pravi sogovornica. Navedla je tudi, da je obseg, v katerem so obdolženci invalidi deležni informacij, najverjetneje enak obsegu, v katerem so obveščene žrtve z invalidnostjo.

V zvezi z zagotavljanjem informacij je namestnik varuha človekovih pravic poudaril, da je te potrebe treba ugotoviti, oceniti, kakšno pomoč potrebujejo in kdo jo potrebuje. Opozoril je, da ZKP takšne ocene ne predvideva, zato tudi ni bil vzpostavljen noben protokol. ZKP sicer ne prepoveduje pomoči in prilagoditev, vendar po njegovih besedah tudi ne vzpostavlja mehanizma, ki bi te obravnave pravno zahteval. Sogovorec se strinja, da nekateri teoretiki in akademiki, ki trdijo, da ZKP že zagotavlja ustrezno varstvo invalidov, zakon razlagajo širše, kot se običajno razlaga ali uporablja v praksi.

Glede prilagoditev je psihologinja dejala, da je seznanjena z nekaterimi postopkovnimi prilagoditvami, ko pride do informacij, vendar dvomi, v kolikšni meri so odvetniki usposobljeni, da jih posredujejo na prilagojen način.

“Ja, v enem primeru sem zasledila, da je izvedenec dal neka priporočila, da so krajše obravnave, da nekdo ustrezno, ne da tudi ne bo uspela razumeti vsega kar se dogaja, da naj ji pač nekdo, naj ima nekoga, k ji lahko to razloži, pomaga, v oklepaju je pisalo odvetnik, zdej kok so odvetniki sposobni s tako populacijo sodelovat je spet vprašanje, tako da tlele, te ljudi kar dajo v nek postopek in potem jim kar sodijo”.[133]

>> Podporne storitve

Socialna delavka iz nevladne organizacije ni navedla nobene podporne službe, ki bi se osredotočala posebno na obdolžence s posebnimi potrebami, ki so udeleženi v sodnih postopkih. Kot je navedla socialna delavka, je na Centru za socialno delo obdolžencu dodeljen vodja primera za individualno delo s povzročiteljem nasilja v okviru prve socialne pomoči za povzročitelje nasilja. Kar zadeva informacije o zadevi, je po njenih besedah običajno on tisti, ki je v največji meri pristojen, da obdolžencu pomaga z informacijami. Vendar po vedenju socialne

IZKUŠNJE OBDOLŽENCEV S POSEBNIMI POTREBAMI GLEDE DOSTOPA DO SODNEGA VARSTVA

03 Izkušnje nevladnih organizacij, institucij za človekove pravice in strokovnjakov podpornih služb

delavke, s katero je bil opravljen razgovor, na Centru za socialno delo ni podporne službe, ki bi bila specializirana za delo z invalidnimi osebami - bodisi obdolženci bodisi žrtvami.

Socialna delavka je kot izboljšavo na tem področju priporočila tudi ustanovitev javnega urada ali neodvisne nevladne organizacije, ki bi se osredotočila izključno na zagotavljanje informacij žrtvam in storilcem kaznivih dejanj. Po mnenju intervjuvanca bi bila prednost nevladne organizacije, ki bi zagotavljala informacije, v tem, da točka prvega stika ne bi bil državni organ, do katerega bi zlasti obdolženci lahko čutili odpor, temveč nevladna organizacija. Takšen organ bi bil koristen tudi za društva, ki delajo z invalidi in za druge (npr. družinskim članom), da bi dobili informacije o pravnih postopkih, pravicah invalidov, ter katere odvetnike bi lahko prosili za pravno pomoč.

Prav tako namestnik Varuha ni navedel nobene podporne službe, ki bi obstajala za obdolžence s posebnimi potrebami za dostop do pravne pomoči, do informacij o zadevi in postopkih ali v smislu komunikacije in psihološke podpore. Obstaja pa sistemska možnost, opozarja namestnik, ki jo predvideva ZKP, in sicer postavitve zagovornika po uradni dolžnosti, če se oseba ne more uspešno braniti sama, kot to določa 70. člen. Obenem je opozoril, da četudi ima obdolženec pravico zahtevati zagovornika po zakonu, uradu Varuha ni znano, kako se takšne zahteve vlagajo, ali se vlagajo in kako se obravnavajo. Razen službe za podporo žrtvam, ki nudi pomoč žrtvam kaznivih dejanj, podobna služba ne obstaja za obdolžence, navaja namestnik. Po mnenju namestnika:

"ne obstaja služba za obveščanje in prilagajanje, razen informacij, ki bi jih morala vsaka oseba, ki ji je bila odvzeta prostost, dobiti že od policista".[134]

V zvezi s pravno pomočjo je izpostavil tudi 4. člen ZKP, ki nekaterim osumljencem, ki jim je odvzeta prostost, pravico do odvetnika varuje iz razloga pravičnosti. Vendar se je po njegovih besedah na to določbo v zadnjem letu sklicevalo le štirikrat, in sicer v štirih primerih. Zato pravi, da:

"ČEPRAV JE MOŽNOST PRIDOBITVE PRAVNE POMOČI IZ RAZLOGOV PRAVIČNOSTI ZAKONSKO MOGOČA, SE V PRAKSI VEČINOMA NE UPORABLJA."[135]

“

IZKUŠNJE OBDOLŽENCEV S POSEBNIMI POTREBAMI GLEDE DOSTOPA DO SODNEGA VARSTVA

03 Izkušnje nevladnih organizacij, institucij za človekove pravice in strokovnjakov podpornih služb

Psihologinja je opozorila, da je invalidom v zaporih sicer na voljo določena podpora, vendar v takih primerih zapori niso primerna institucija za potrebno podporo:

"Ne moremo jih nekam zaklenit in so čisto brez vsega. Dejansko rabijo stalno neko pozornost, opravljamo pogovore z njimi, tut precej več, ne, da se ukvarjamo, ni pa tukaj nekih dejavnosti, ki so na voljo za tako populacijo. Ali pa da bi se kdo z njimi pogovarjal." [136]

>> Ugotavljanje invalidnosti

Socialna delavka ni naletel na nobeno situacijo, v kateri bi bila invalidnost zamenjana z ne sodelovanjem ali obravnavana kot sumničavost, prav tako za takšno situacijo ne bi vedel namestnik Varuha. V zvezi s predsodki je socialna delavka poudarila, da četudi se invalidnosti načeloma ne zamenjuje z ne sodelovanjem ali sumničavostjo, invalidi pogosto nimajo možnosti sodelovanja v postopkih. V tej luči pravi:

"Avtomatično ji je dodeljen zagovornik, namesto da bi ji podelili pravico do samostojnega zastopanja." [137]

Psihologinja je opisala način s katerim se v zaporu ugotavlja invalidnost:

"Da, dejansko, ko sprejmemo ljudi, opravimo oceno z vseh vidikov in profilov, opravimo vse intervjuje, začetne intervjuje, s tistimi, ki pridejo na novo, in tudi s tistimi, ki se vrnejo, recimo, s psihiatrije, ponovno opravimo novo, novo oceno. Tako vidimo, v kakšnem stanju je oseba. Zgolj z varnostnega vidika, s psihološkega vidika. To pomeni, da opravimo razgovor in nato tudi spremljamo osebe, ki morda predvidevajo določena tveganja. Ne vem, ali bi bilo treba izvajati redno spremljanje, ali je potrebna samo večja budnost, ali se samo bolj obveščamo o tem, kaj je bilo opaženo." [138]

Siva cona, v kateri se znajdejo invalidi z "zmanjšanimi duševnimi sposobnostmi", je lahko povezana tudi z vprašanjem ustreznega predhodnega ugotavljanja invalidnosti, ki ni vedno tako jasen in enostaven postopek z jasnimi rezultati glede tega, kam bodo obsojenci razporejeni.

IZKUŠNJE OBDOLŽENCEV S POSEBNIMI POTREBAMI GLEDE DOSTOPA DO SODNEGA VARSTVA

03 Izkušnje nevladnih organizacij, institucij za človekove pravice in strokovnjakov podpornih služb

Na nezmožnost določitve osebe bodisi v zapor bodisi v zavod za obvezno psihiatrično zdravljenje kot del kazni je opozorila psihologinja v zvezi z zgoraj obravnavanima osebama:

"Se prav to so tile primeri in v resnici to niso osebe, kjer bi šlo za neko duševno motnjo, kjer bi bil smiseln ukrep psihiatričnega zdravljenja, zato so pogosto tu obsojene na zaporno kazen, klele pa niso sposobne bivat, ker mi nismo socialno varstveni zavod, ane. Pa nimamo, tako, niso niti prostorske niti strokovne zmožnosti temu prilagojene."[139]

>> Ozaveščenost in stališča

Socialna delavka v nevladni organizaciji ni poznala socialnih delavcev ali psihologov, ki bi delali v pravosodju (le na centru za socialno delo). Po njenem mnenju je področje v tem smislu zelo slabo pokrito in meni, da bi bilo sistem dobro izboljšati:

"če bi imeli v pravosodju tudi psihologa, socialnega delavca, ki bi nudil pomoč tistim, ki prihajajo tudi na sodišče - kdorkoli že to je".[140]

Glede nepoznavanja pravic je socialna delavka ponovno poudarila, da glede na njene izkušnje, primarna pravica do samozastopanja in pravna sposobnost večkrat ni bila prepoznana kot taka, kot pravica invalidov v kazenskih postopkih. Drugo izpostavljeno vprašanje je zadevalo pomanjkanje znanja o tem, kateri odvetniki imajo pravno znanje za zastopanje invalidov v sodnih postopkih (npr. pri prijavi na brezplačno pravno pomoč). Psihologinja je opozorila tudi na to, da zaposleni v zaporih verjetno tudi niso tako strokovno usposobljeni glede invalidnosti, kot so zaposleni v vzgojno-izobraževalnih in varstvenih ustanovah.

Najboljše prakse

Socialna delavka, ki je v preteklosti delala predvsem na področju žrtev kaznivih dejanj invalidov, ni poznala nobene dobre prakse na tem področju. Namestnik varuha človekovih pravic je izpostavil izobraževalni dogodek 'Dnevi duševnega zdravja', ki se je začel na pobudo urada Varuha in je bil v preteklosti razmeroma dobro obiskan (200-300 udeležencev).[141]

IZKUŠNJE OBDOLŽENCEV S POSEBNIMI POTREBAMI GLEDE DOSTOPA DO SODNEGA VARSTVA

03 Izkušnje nevladnih organizacij, institucij za človekove pravice in strokovnjakov podpornih služb

Dogodek predstavlja tako izobraževalno dejavnost kot tudi mreženje, saj se na njem srečujejo udeleženci z različnih področij (odvetniki, sodišča, tožilci, institucije). Omenil je tudi raziskovalno dejavnost, ki jo je na to temo nedavno izvedla nevladna organizacija Mirovni Inštitut. Namestnik Varuha prav tako ni vedel za nobeno društvo ali združenje, specializirano za zagotavljanje pravne pomoči osebam s psihosocialnimi in intelektualnimi ovirami.

Glavna priporočila

Eno od priporočil, ki izhaja iz intervjujev s predstavnikoma nevladnih organizacij, sektorja za človekove pravice in podpornih storitev, je **boljše opremljanje invalidov z dostopnimi informacijami**. Ne glede na to, ali je oseba žrtev kaznivega dejanja ali obdolženec, bi morala po mnenju intervjuvanke, ki dela v NVO, prejeti informacije v enostavnem in njej razumljivem jeziku. Po njenih besedah to pomeni prejeti informacije o svojih pravicah, o tem, na katero institucijo ali službo se je mogoče obrniti za pomoč, kako bo izgledal postopek in kaj na primer čaka nekoga, kateremu je bil odrejen pripor ali varnostni ukrep obveznega psihiatričnega zdravljenja. Izjemnega pomena je tudi **individualno delo s posamezniki in prilagajanje tempa** pogovora ter posledično tudi postopka, da se zagotovi dobra obveščenenost invalidov in njihovo aktivno sodelovanje v postopkih.

Namestnik Varuha je poleg **izboljšanja dostopnosti do informacij** priporočil tudi **usposabljanje ustreznega osebja v organih kazenskega pravosodja**, vključno s policijo, za prepoznavanje potreb invalidnih oseb in njihovo takojšnje usmerjanje k ustreznim podpornim službam. Ker uradne podporne službe obstajajo le za žrtve, ne pa tudi za obdolžence, in še to le na nekaterih okrožnih sodiščih, bi bilo po mnenju avtorjev **potrebno vzpostaviti nove državne službe, ki bi nudile podporo**. Poleg tega je namestnik Varuha priporočil vzpostavitev enotnega sistema ocenjevanja in vrednotenja posameznikovih potreb in stanja od prvega stika z uradnimi osebami dalje. Po njegovem mnenju je na tem področju na splošno še veliko prostora za izboljšave - več kot se bo razpravljalo o takšnih temah, bolj se bodo ljudje in tudi institucije zavedali pomena in potreb po izboljšavah, pravi. Na splošno bi moral biti **sistem bolj usmerjen v zagotavljanje podpore osebam**, ki so vključene v sodne postopke, ne glede na to, ali gre za žrtev, obtoženca ali pričo. Kot izhaja iz njegove izjave, bi se lahko pogosteje uporabljala možnost sklicevanja na 4. člen ZKP, ki zagotavlja obvezno **pravno zastopanje iz razlogov pravičnosti**.

04

ZAKLJUČKI IN
PRIPOROČILA

ZAKLJUČKI IN PRIPOROČILA

01 Zaključki

Splošni cilj tega pregleda nacionalne ureditve in praks je bil zagotoviti pregled glavnih nacionalnih ovir in najboljših praks za odpravo glavnih pomanjkljivosti - v zvezi z dostopom do sodnega varstva in zagotavljanjem procesnih prilagoditev za obdolžence z intelektualno in/ali psihosocialno oviranostjo v Sloveniji. Študija je med drugim temeljila na *Mednarodnih načelih o dostopu do pravnega varstva invalidov (ZN, 2020)* (načela 1, 3, 4, 5, 6 in 10). Glavne ugotovljene ovire za sodelovanje bodo predstavljene glede na analizirana načela:

Načelo 1. Vsi invalidi imajo pravno sposobnost, zato nikomur ne sme biti onemogočen dostop do pravnega varstva na podlagi invalidnosti.

Omejena poslovna sposobnost v praksi. Pomanjkanje polnega sodelovanja invalidov v kazenskih postopkih, v nekaterih primerih zaradi postavitve pod skrbništvo (zlasti tistih z intelektualno in psihosocialno oviranostjo). Namesto podpore invalidom v sodnih postopkih in njihovega opolnomočenja za sodelovanje lahko skrbniki delujejo kot nadomestni zastopniki, ki prevzemajo njihove poslovne in postopkovne zadeve. Tudi Odbor ZN za pravice invalidov je v svojih sklepnih ugotovitvah izrazil enako zaskrbljenost glede skrbništva.

Načelo 3. Invalidi, vključno z invalidnimi otroki, imajo pravico do ustreznih postopkovnih prilagoditev.

Pomanjkljivo prepoznavanje invalidnosti že ob prvem stiku z uradnimi organi. Včasih zaradi stigmatizacije in osebnih okoliščin obdolženca invalidnost osebe ni ugotovljena že od začetka postopka, torej že v predkazenskem postopku. Ena od ovir v zvezi s procesnimi prilagoditvami je torej nezmožnost sistema, da bi prepoznal invalidnost in nemudoma zagotovil potrebne procesne prilagoditve. Ni vzpostavljenega enotnega sistema, ki bi organom omogočal skrbno oceno posameznikov glede morebitne invalidnosti ali drugih pomembnih okoliščin (npr. visoka stopnja stresa), zaradi katerih bi bilo morebiti prav tako potrebno uporabiti ustrezne procesne prilagoditve (prilagoditev tempa, prilagoditev strokovnega pravnega jezika v dostopnejšo različico ...).

ZAKLJUČKI IN PRIPOROČILA

Dodatne vrste postopkovnih prilagoditev. Čeprav so prilagoditve do neke mere že zagotovljene, je še vedno mogoče izboljšati prilagoditve, navedene v razdelku 3.1.2.2 - Prilagoditev postopkov za zaslišanja.

Sodnikova diskrecijska pravica pri odobritvi postopkovnih prilagoditev. Ko gre za postopkovne prilagoditve in spremembe, jih lahko odobri posamezni sodnik, kar se lahko obravnava tudi kot diskrecijska ovira.

Obravnava oseb z omejeno mobilnostjo, za katere nista primerna niti zapor niti psihiatrična enota. Ovira je siva cona, v kateri se znajdejo osebe z lažjo intelektualno in psihosocialno oviranostjo, pri katerih niti zapor niti forenzična enota za psihiatrično zdravljenje nista primerna za njihovo namestitvev in zdravljenje. Postopkovne prilagoditve za invalide, obtožene kaznivih dejanj, zapornike in pripornike zagotavljajo uprava zaporov in druge ustanove, kolikor je to mogoče v okviru njihovih zmogljivosti - v smislu pravnih (institucionalnih), prostorskih (prilagoditve prostorov) in človeških virov (osebje).

Načelo 4. Invalidi imajo pravico do pravočasnega in dostopnega dostopa do pravnih obvestil in informacij enako kot drugi.

Obdolženec položaja ne razume popolnoma, zlasti zakaj je v njegovem primeru potrebno psihiatrično zdravljenje.

Pomanjkanje alternativnega zagotavljanja informacij v lahko berljivem jeziku za invalide in druge osebe, od prvega stika z uradnimi organi (policijo) dalje. Kar zadeva pravico do obveščeniosti, so invalidi enako kot drugi obveščeni o svojih pravicah in drugih pomembnih informacijah v zvezi s postopki najprej s strani policije. Poleg tega jim informacije na individualen način, individualno in bolj vsebinsko, posreduje njihov zagovornik.

Nepoznavanje razpoložljivih postopkovnih prilagoditev. Nekatere procesne prilagoditve so obdolžencu lahko neznane, zlasti če ga ne zastopa zagovornik, zaradi česar se ne zaveda procesnih možnosti, ki bi lahko bile pomembne zanj in za njegove individualne potrebe.

ZAKLJUČKI IN PRIPOROČILA

Načelo 5. Invalidi imajo pravico do vseh materialnih in procesnih jamstev, ki jih priznava mednarodno pravo, enako kot drugi, države pa morajo zagotoviti potrebne prilagoditve, da se zagotovi ustrezen postopek.

Pomanjkanje uradne službe za podporo obdolžencem (in pričam), ki bi imela posebno strokovno znanje o delu in komunikaciji z invalidi. Možnost uporabe take službe na lastno pobudo in ne na nاپotitev sodnika bi bila za obdolžence in druge osebe dobrodošla, saj bi bila služba bolj prilagojena njihovim potrebam in okoliščinam. Ker se zdi, da za obdolžence takšnega urada za komunikacijsko podporo ni, se lahko šteje, da so v neugodnem položaju.

Zakon ne predvideva drugih posrednikov ali pomočnikov razen skrbnikov (katerih vloga je vprašljiva) ali zagovornikov. Za žrtve kaznivih dejanj kazenska zakonodaja dovoljuje, da so žrtvam med postopkom v luči podpore prisotne osebe, ki jim zaupajo, vendar se zdi, da to ne velja ali vsaj ne velja tako izrecno za obdolžence. Prilagoditev v smislu možnosti spremstva zaupne osebe bi bila dobrodošla za vse obdolžence, predvsem pa za invalidne osebe.

Načelo 6. Invalidi imajo pravico do brezplačne ali cenovno dostopne pravne pomoči.

Brezplačna pravna pomoč je odvisna od finančnih razmer obdolženca ali njegove družine. Čeprav se lahko v nekaterih okoliščinah invalidom odobri izjemna pravna pomoč, so merila in finančni prag še vedno precej visoki.

Načelo 10. Vsem, ki delajo v pravosodnem sistemu, je treba zagotoviti programe ozaveščanja in usposabljanja o pravicah invalidov, zlasti v okviru dostopa do pravnega varstva.

Pomanjkanje strokovnega znanja odvetnikov, v tem primeru zagovornikov, o potrebah, ovirah in okoliščinah, s katerimi se srečujejo invalidi. Zagovorniki oseb z oviranostmi lahko zagotovijo komunikacijsko podporo, vendar je težava v pomanjkanju strokovnega usposabljanja pravnih zastopnikov in drugih strokovnjakov s področja kazenskega pravosodja za zastopanje oseb s takimi okoliščinami.

02 Priporočila

V nadaljevanju predstavljamo nekatera ključna priporočila za boljše sodelovanje invalidov v kazenskih postopkih, zlasti tistih z intelektualno in psihosocialno oviranostjo. Navajamo nekatere točke ukrepanja, ki neposredno zadevajo zgoraj navedena ovire, hkrati pa v zvezi s tem podajamo tudi nekatera druga bolj splošna priporočila.

Strukturna priporočila

Preveri se, ali lahko o procesnih prilagoditvah in napotitvah na urad za podporo (v primeru žrtev) **najbolje odloča posamezni sodnik sam** ali pa to stori komisija, ki vključuje psihiatrične strokovnjake.

Dodatne vrste postopkovnih prilagoditev v pravu. Čeprav so prilagoditve v določeni meri že predvidene v zakonu in praksi, pa je še vedno veliko možnosti za izboljšave. Dodatne vrste postopkovnih prilagoditev, navedene v oddelku 3.1.2.2 - Prilagajanje postopkov za zaslišanja, bi bilo mogoče prilagoditi v zakonu in jih uvesti v prakso.

Vzpostavitev programa v vzgojno-izobraževalnih ustanovah, namenjenega osebam z motnjami v duševnem razvoju in psihosocialnimi motnjami, ki so obsojene na zaporno kazen. Za osebe z "zmanjšanimi duševnimi sposobnostmi" bi bilo smiselno, da bi jih namestili v vzgojno-varstveni zavod in ne v zapor, če varnostni ukrep psihiatričnega zdravljenja ne bi bil več potreben. Namen zapora bi moral biti rehabilitacija (s pogovori, delovno terapijo itd.) ter okolje, ki je varno in spodbudno tako zanje kot za okolico. Prilagoditve in pozornost v zvezi s tem bi prispevali k njihovi boljši vključitvi v družbo po prestani zaporni kazni.

Priporočila za postopke

Pozorno individualno delo in prilagajanje tempa obravnave. Ti dve procesni jamstvi sta bili izpostavljeni kot najpomembnejši za zagotovitev, da je obdolženec invalid dobro seznanjen s postopkom in mu lahko sledi.

ZAKLJUČKI IN PRIPOROČILA

Zagotavljanje seznama možnih postopkovnih prilagoditev. Vprašanje neznanih postopkovnih prilagoditev bi lahko obravnavali tako, da bi zagotovili seznam vseh možnih prilagoditev, ki jih lahko invalidi ali njihovi zagovorniki (ali odvetnik) zahtevajo med kazenskim postopkom, da bi se vnaprej opremili z informacijami o vseh pravnih možnostih.

Drugo

Usposabljanje strokovnjakov s področja kazenskega pravosodja in drugega osebja o posebnih pravicah in potrebah invalidov. Da bi zagotovili boljše okolje in vključenost invalidov v kazenske postopke, bi izobraževanje pravnih strokovnjakov in priprava **seznama pravnih zastopnikov s strokovnim znanjem o invalidnosti**, ki poznajo pravice, težave in ovire invalidov, koristila invalidom, saj bi imeli možnost bolje razumeti sistem kazenskega pravosodja, prav tako pa bi te osebe, oziroma njihove okoliščine, bolje spoznali pravosodni strokovnjaki. Usposabljanje osebja bi bilo še posebej pomembno za osebe z intelektualno in psihosocialno oviranostjo, saj je v njihovem primeru pogosto potrebna večja pozornost do individualnih potreb in komunikacijska podpora.

Vključevanje invalidov v razprave o tem, kako izboljšati kazenskoopravni sistem. Na splošno se je treba z invalidi posvetovati in jih vključiti v razprave o tem, kako izboljšati kazenskoopravni sistem. To bi jim v največji možni meri omogočilo uresničevanje pravice do sodelovanja ne le v samih kazenskih postopkih, temveč tudi pri sistemskem oblikovanju zakonodaje. Poleg tega bi se bilo treba z invalidi posvetovati in jih vključiti v pripravo **naslednjega periodičnega akcijskega programa za invalide**, saj gre za osrednji politični dokument, ki narekuje nekatera ključna področja njihovega življenja. V zvezi s tem bi lahko naslednji akcijski program bolje obravnaval zgoraj naštetе izzive in ovire, s katerimi se invalidi srečujejo v kazenskem pravosodju, in tako odražal dejanske ovire, s katerimi se soočajo v kazenskih postopkih. Na ta način bi bilo tudi Ministrstvo za pravosodje, skupaj z invalidi, v večji meri vključeno v oblikovanje invalidske, kazenske in na splošno pravne politike.

05

REFERENCE

REFERENCE

United Nations. (2006, December 13). Convention on the Rights of Persons with Disabilities.

https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-15&chapter=4&clang=en

United Nations. (2020). International principles and guidelines on access to justice for persons with disabilities.

<https://www.ohchr.org/EN/Issues/Disability/SRDisabilities/Pages/GoodPracticesEffectiveAccessJusticePersonsDisabilities.aspx>

United Nations. (2008). Backgrounder: Disability Treaty Closes a Gap in Protecting Human Rights.

Available at: <https://www.un.org/development/desa/disabilities/backgrounder-disability-treaty-closes-a-gap-in-protecting-human-rights.html>

PRILOGE

PRILOGE

Priloga 1 - Profil anketirancev

ID	Intervjuvane*	Spol	Starost	Trajanje intervjuja	Leta, ko so bili v stiku s pravosodnim sistemom	Vrsta razgovora (na daljavo, na samem kraju, drugo)	Druge pomembne informacije
SI/DPS-DI/F/01	Oseba z motnjami v duševnem razvoju ali s psihosocialno oviranostjo	F	/	13'06"		na samem kraju	Obtožen in obsojen na zaporno kazen.
SI/DPS-DI/F/02	Oseba z motnjami v duševnem razvoju ali s psihosocialno oviranostjo	F	/	09'11"		na samem kraju	Obtožen in obsojen na zaporno kazen.
SI/L/F/03	Odvetnik	F	/			na samem kraju	
SI/HR/M/04	Svetovalec na Ministrstvu za pravosodje (Direktorat za kazensko pravo in človekove pravice)	M	/	/		na samem kraju	Rezultati intervjuja niso bili relevantni, saj intervjuvanec ni imel izkušenj z delom z invalidi.
SI/P/F/05	Vodja zapora	F	/	55'02"		na samem kraju	Intervju, opravljen skupaj s psihologom.
SI/J/F/06	Sodnik	F	/			na samem kraju	
SI/J/F/07	Tožilec	F	/	/		na samem kraju	Odgovori v pisni obliki.

PRILOGE

Priloga 1 - Profil anketirancev

ID	Intervjuvane*	Spol	Starost	Trajanje intervjuja	Leta, ko so bili v stiku s pravosodnim sistemom	Vrsta razgovora (na daljavo, na samem kraju, drugo)	Druge pomembne informacije
SI/S/F/08	Psiholog	F		55'02"		na samem kraju	Intervju je bil opravljen skupaj z vodjo zapora.
SI/HR/M/09	Nacionalna institucija za človekove pravice	M	/	36'20"		na samem kraju	Zaradi priročnosti se je intervju nanašal na dva raziskovalna projekta, zato je bil v pogovoru upoštevan tudi položaj žrtev.
SI/HR/F/10	Nevladna organizacija	F	/	20'43"		na samem kraju	
SI/O/F/11	Služba za podporo žrtvam	F	/	/		na samem kraju	Rezultati intervjuja niso bili relevantni, saj intervjuvanec ni imel izkušenj z delom z invalidi.

* Intervjuvanci so bili najprej naprošeni, da preberejo obrazec o informiranem soglasju, in šele po tem, ko so ga prebrali in podpisali, se je začel intervju in njegovo snemanje.